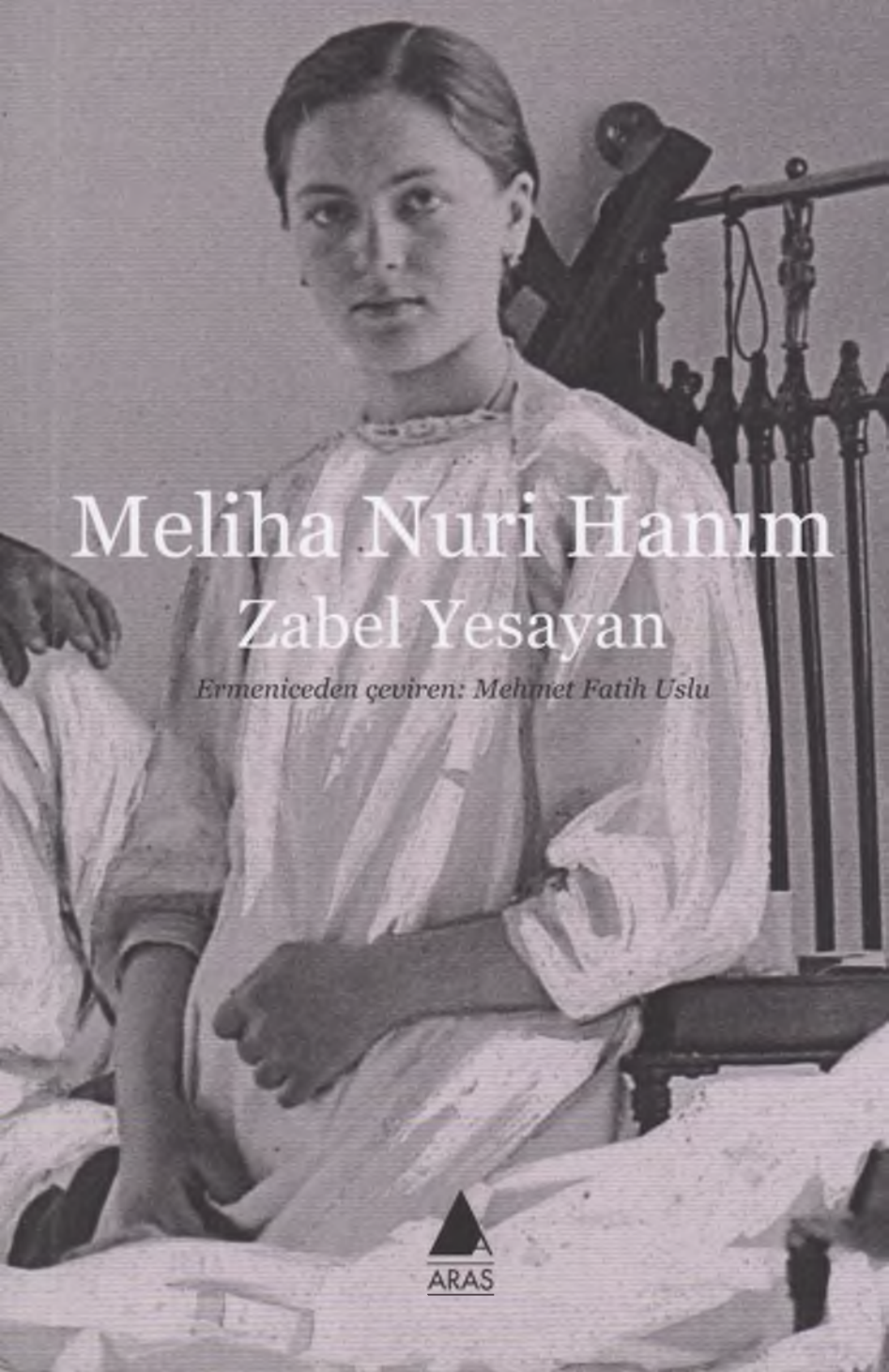

Meliha Nuri Hanım

Zabel Yesayan

Ermeniceden çeviren: Mehmet Fatih Uslu

ARAS

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, yaşadığı dönemin en önemli Ermeni yazarlarından olan Zabel Yesayan'ın, 1925'te Paris'te kaleme aldığı, 1927'de aynı şehirde yayımlanan *Yerevan* gazetesinde tefrika edilen ve 1928'de yine Paris'te Daron Matbaası tarafından kitap olarak basılan novellası *Meliha Nuri Hanım*'ın çevirisidir.

Eserin kitaplaştırılmış versiyonundan yararlanılan bu çeviride, mümkün mertebe, dönemin Türkçesine yakın bir dil tutturulmaya çalışıldı. Metinde Türkçe olarak geçen kelimeler *italik* dizildi. Kitabın başında ve sonunda, okurun Zabel Yesayan'ın dünyasına ve edebiyatına yaklaşmasını kolaylaştıracak eklere yer verildi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

MELİHA NURİ HANIM

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z.
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - ԱՐԱՍ 153

Zabel Yesayan
Meliha Nuri Hanım

Çeviri
Mehmet Fatih Uslu

Editör
Rober Koptaş

Kapak Tasarımı
Aret Gıcır

Kapak Fotoğrafı
İstanbul'da bir hastaneden
(Fransa Savunma Bakanlığı Vincennes Arşivi
Victor Forbin Koleksiyonu - Vahe Tachjian'a teşekkürlerimizle)

© Aras Yayıncılık, 2015
ISBN 978-605-5753-53-5

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

Birinci Baskı: İstanbul, Ekim 2015
İkinci Baskı: İstanbul, Şubat 2016

MELİHA NURİ HANIM

ZABEL YESAYAN

ERMENİCEDEN ÇEVİREN
MEHMET FATİH USLU

ARAS

ZABEL YESAYAN
(1878 - 1943?)

Zabel Yesayan[1]

Zabel Yesayan, ya da doğduğu zamanki adıyla Zabel Hovhannesyan, 5 Şubat 1878'de İstanbul'un Üsküdar semtinde doğdu. Üsküdar'daki Surp Haç İlkokulu'na devam etti. 1895'te ilk edebi eseri olan *Yerk ar kişer* (Geceye Şarkı) adlı mensur şiiri Arşag Çobanyan'ın *Dzağig* (Çiçek) dergisinde yayımlandı. Bunu, "ümit vaat eden genç bir yazar" sıfatını çabucak kazanmasını sağlayan diğer eserleri izledi. 1890'ların ortalarındaki politik kargaşa ve Ermeni katliamları döneminde, babasının tavsiyesi üzerine, hayatını kalemiyle kazanan diğer pek çok Ermeni gibi İstanbul'u terk ederek Paris'e gitti (Aralık 1895). Sorbonne'da edebiyat ve felsefe derslerini takip etti, böylece üniversiteye giden ilk Ermeni kadın oldu. Bir yandan da geçimini sağlayabilmek için Guy de Lusignan'ın Fransızca-Ermenice sözlüğünün düzeltmenliğini yapıyordu. 1900'de, daha önce İstanbul'da tanışmış olduğu İstanbul doğumlu ressam Dikran Yesayan ile evlendi. Sofi adında bir kız, Hrand adında bir erkek çocukları oldu. 1902'de İstanbul'a döndüler. Özellikle kadınlara hitap ettiği yazılarının hatırı sayılır bir bölümü bu dönemde kaleme alınmış, 1903 ve 1904 yıllarında *Dza-*

1 Yesayan hakkında, burada verdiğimiz yaşamöyküsü için de yararlandığımız etraflı bir inceleme için bkz. Hasmig Khalapyan, "Kendine Ait Bir Feminizm: Zabel Yesayan'ın Hayatı ve Eserleri", *Bir Adalet Feryadı* içinde, Derleyen: Lerna Ekmekçioğlu - Melissa Bilal, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010 (ikinci baskı), s. 167-200.

ğig'de yayımlanmıştır. Bu dönemdeki en ünlü edebi eseri 1903'te yayımlanan *Isbasman srahin meç* (Bekleme Odasında) adlı romanıydı, ayrıca yazıları *Masis* ve *Arevelyan mamul* (Doğu Basını) gibi dönemin en önde gelen süreli yayınlarının sayfalarında yer alıyordu. Yesayanların İstanbul'da geçinemeyip 1905'te Paris'e geri dönmeleri basında büyük bir tartışmaya yol açtı ve İstanbul Ermeni cemaati bu genç çiftin yeteneğinin değerini bilmemekle suçlandı.

1905'te *Arevelyan mamul*'da Ermeni aydın portrelerinin hicvedildiği *Geğdz hancarner* (Sahte Dâhiler) adlı romanı yayımlanmaya başladı. "Otorite"ler, polemik yaratan bu eserde karakterlerin gerçek hayattan alındığı gerekçesiyle baskıda bulununca, romanın yayımı yarım kaldı. 1907'de romanı *Şnorkov martig*'i (Erdemli İnsanlar) diğer eserlerinin de bulunduğu bir derleme içinde yayımladı. Böylece daha önceden dergilerde tefrika edilen eserleri ilk defa bir kitapta toplanmış oldu. Bu kitap, büyük övgü topladı. Böylece, Yesayan'ın edebi yeteneği tartışılmaz bir şekilde tanınmış oluyordu.

1908'e dek Paris'te kaldı. Jön Türk Devrimi'nden sonra İstanbul'a geri döndü. 1909 yılının nisan ayında, Kilikya'da Ermeni katliamını takip eden günlerde, durum hakkında ilk elden bilgi edinmek üzere yakıp yıkılan yerleri ziyaret eden aydın ve siyasilerin yer aldığı heyetin içinde Yesayan da bulunuyordu. Orada üç ay geçirdi ve izlenimlerini, yaptığı araştırmaları, kurbanların anlattıklarını 1911'de İstanbul'da *Averagnerun meç* (Yıkıntılar Arasında, Türkçe baskısı: Aras Yayıncılık, 2013) adlı eserinde topladı. 1910'da Paris'e gitti ama babasının sağlığı bozulunca 1911'de İstanbul'a geri döndü. 1914'te *Yerp aylevıs çen sirer* (Artık Sevmediklerinde) adlı eserini yayımladı. Birinci Dünya Savaşı başladı-

ğında oğluyla birlikte İstanbul'da, eşi ise kızıyla Paris'teydi. 1915'te birçok ünlü Ermeni aydın ve siyasetçi Jön Türklerin talimatlarıyla öldürüldüğünde, Yesayan benzer bir sondan kaçmak için bir hastanede saklandı. Kendini önce Türk bir kadın, sonra da Rum bir dantelci olarak tanıtarak Bulgaristan'a kaçtı. Oğluyla ancak 1917'de, Hrand İstanbul'dan Bulgaristan'a geldiğinde bir araya gelebildi.

1917'de Bakü'de Ermeni mülteciler ve yetimler için yardım toplama faaliyeti içerisindeydi. Aynı yıl, 1915 ve sonrasında yaşananların bütün korkunçluğunu betimlediği *Joğovurti mı hokevarkı* (Bir Halkın Son Nefesi) adlı eserini yayımladı. 1918'de Kilikya, İskenderiye, Beyrut ve birçok farklı şehre dağılmış Ermeni yetimlere yardım etmek için Bakü'den ayrıldı. 1921'de Paris'e döndü. Bu dönemde yayımlanan en önemli eserleri *Verçin pajagı* (Son Kadeh, 1917) ve *Hokis aksoryal* (Ruhum Sürgünde, 1922) oldu. Paris'te yayımlanan *Yerevan* (Erivan) dergisinde çalıştı. 1926-27 yıllarında Moskova'yı ve Sovyet Ermenistanı'nı ziyaret etti ve 1928'de Marsilya'da, Sovyet sisteminden övgüyle söz ettiği izlenimlerini *Brometeosın azadakrvadz* (Kurtarılmış Prometheus) adı altında yayımladı.

1933'te Sovyet Ermenistanı'na yerleşmek üzere Paris'ten ayrıldı. Orada, Ermenistan Yazarlar Birliği'nin yönetim kurulu üyesi oldu ve Erivan Devlet Üniversitesi'nde Batı Ermeni edebiyatı dersleri verdi. Bu döneme ait en dikkat çekici eserleri *Grage şabig* (Ateşten Gömlek, 1934) ve *Silihdari bardezneri* (Silihdar Bahçeleri, 1935) oldu. 1937'de Stalin kovuşturmaları sırasında tutuklanıp Sibirya'ya sürüldü. 1942 ya da 1943'te orada, tam olarak bilinemeyen koşullar altında öldü.

Bir Bakışta Yesayan ve Eserleri[2]

Modern Ermeni düzyazısının ön sıralarında şanlı bir yere sahiptir. Genç yaşta adını duyurmuş ve ilgi çekici edebi eserleri eleştirel yorumlara neden olmuştur. Süreli yayınlara da katkısı olan yazar, sadece yazılarıyla değil, hayli etkin sosyal yaşamıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Birçok makalede kadın haklarını savunmuş, kadınların toplumdaki ve evlilikteki yerinin, kökten ve etraflıca bir biçimde yeniden değerlendirilmesini ısrarla talep etmiştir. Bunun dışında bazı sosyokültürel konular ve halkının yazgısı Yesayan için aynı derecede önemlidir.

Genel olarak insan ruhunda ve özellikle kadın ruhunda incelikli keşifler yapmak Yesayan'ın en sevdiği alanlardır; kısa romanlarının ve öykülerinin en büyüleyici, özgün ve kalıcı özelliği de budur. İçgözlem (fakat içedönüklük değil); kendisini ifade etmekle, edebiyat ve sanat yoluyla ulaşılan doyum; başkalarıyla ve tabiat anayla bir olmak; bunların hepsi, arka planını insanlık hallerinin oluşturduğu eserlerine övgüler yağdırılmasına vesile olan konulardan bazılarıdır. Yesayan, insan ruhunda, gereksinimlerinde ve amaçlarında yaptığı heyecanlı yolculukları, yalın ama zarif, derli toplu, kuvvetli ve samimiyetle ışıldayan bir üslupla ifade eder. Yirminci yüzyılın ilk on yılında yayımlanan kısa eser-

2 Kevork Bardakjian, *Modern Ermeni Edebiyatı* içinde, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2013, s. 201-203.

leri, zaten büyümekte olan ününü sağlamlaştırır, parıldayan yeteneğinin geniş kapsamını kanıtlar. *Isbasman srahin meç* (Bekleme Odasında) adlı çalışmasında, genç bir annenin üzücü durumunu inceler; *Üsgüdari verçaluyser* (Üsküdar'da Günbatımları) Edebi ve estetik kaygılarla örülmüş nefis bir doğa betimlemesidir; *Hlunerı yev imposdnerı* (İtaatkârlar ve Asiler) II. Abdülhamit'in baskıcı yönetim dönemindeki bazı sosyopolitik konuları ele alır; *Şnorkov martig* (Erdemli İnsanlar) yozlaşmış Ermeni burjuvazisini gözler önüne serer. Yazar, *Geğdz hancarner* (Sahte Dâhiler) adlı çalışmasında ise, üzüntüyle Ermeni cemaati içindeki bazı çevrelerin bilgisizliklerini ve tembellikten kibre sığınan bazı Ermeni yazarları, özellikle de zamanın ilerisinde bir yazar olan İndra'yı eleştirir.

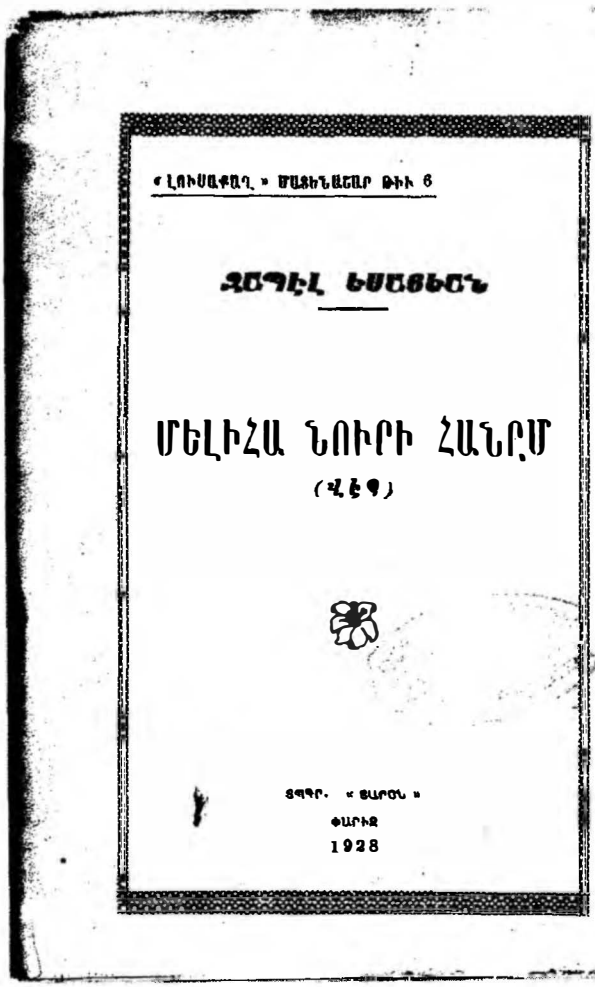
Bu eserlerin ardından, 1909 yılında Adana ve çevre kentlerde yaşanan Ermeni katliamlarının sonuçlarını duygusal bir bakış açısıyla anlatan *Averagnerun meç* (Yıkıntılar Arasında) adlı çalışması yayımlandı. Bir yardım heyetinin üyesi olarak bölgeyi gezen Yesayan, yıkımın boyutlarını gözlemleyip hayatta kalanlarla görüşmüştü. Felaketin sebepleri yazarın konusu olmadığından, anlatımı siyasi veya ırksal-dini yorumlar içermez. Yesayan kitabında, katledilmiş ve yanmış cesetlerin, yakılmış evlerin ve kiliselerin dışında, katliama tanıklık etmiş olanların –ki bunların çoğu kadın ve yaşlılardan oluşuyordu– yaşadığı dehşeti çarpıcı bir duyarlılıkla dile getirir. Kurbanların birçoğu Doğu'daki Ermeni vilayetlerinden gelmiş insanlardı. Bazıları, 1890'lı yılların ortalarında yaşanan Ermeni katliamlarından kaçıp bu bölgeye yerleşmiş, bazıları ise geçici veya mevsimlik iş için gelmişlerdi. Yesayan çalışmasında, bu kıyıma karşı koyan bazı Türklere yer verse de, gafil avlananlar veya katliam öncesinde direniş fikrinden sakınanlar için kendini

korumanın kaçınılmaz olduğunu gözler önüne serer. Fakat onun en büyük zaferi, belki de, halkının bu zorluklara karşı gösterdiği olağanüstü dirençten aldığı iyimserliktir; korku dolu anlatısını bu iyimserlikle aydınlatır.

Verçin pajagı (Son Kadeh) ve *Hokis aksoryal* (Ruhum Sürgünde), Yesayan'ın en iyi eserleri arasındadır. İlk kitap, aceleye getirilmiş bir evliliğin ardından mutsuzluk çeken bir kadının duygularını ve duyarlılıklarını ortaya koyar. Yesayan, aydınlatıcı düzyazısında, insanın erişebileceği belki de yegâne özgürlük ifadesi olarak katışıksız sevginin gücünü; bireysel özgürlüklerin toplumsal sorumluluklar ve geleneksel değerlerle çatışmasını keşfe çıkar. *Hokis aksoryal*, evrenin karmaşıklığı ve bireylerin bir yandan birbirleriyle, diğer yandan ise sanat, edebiyat, toplum ve anavatanla olan ilişkilerini ele alan sofistike bir tartışmadır. *Meliha Nuri Hanım* adlı eserinde yazar savaşa, sevgiye, kültürel etkileşimlere yer verir, Türk kadınının haletiruhiyesine göz gezdirir ve Türk-Ermeni ilişkilerine değinir. Meliha Nuri Hanım'm vicdansız kişiliğinden izler, anlaşmalı bir evlilik yapmak beklentisiyle ilk aşkından vazgeçen, *Yerp aylevs çen sirer* (Artık Sevmediklerinde) adlı eserin kadın kahramanı Yevpime'de de görülür.

Yesayan Sovyet Ermenistanı'na yerleşmeden önce, son derece başarılı bazı başka kısa romanlar ve hikâyeler de yazdı. Ayrıca, Soykırım'dan sağ kurtulan bir kişinin tanıklığını *Joğovurti mı hokevarkı* (Bir Halkın Son Nefesi) başlığıyla; siyasi içerikli bir roman olan *Nahançoğ ujeri* (Geri Çekilen Güçler); Sovyet Ermenistanı'na yaptığı bir ziyaret sırasında edindiği hayli olumlu izlenimlerini dile getirdiği *Brometeosın azadakrvadz* (Kurtarılmış Prometheus) adlı eserlerini yayımladı. Edebi kariyerinin son dönemi olan Sovyet döneminde ise

iki seçkin eser kaleme aldı: *Grage şabig* (Ateşten Gömlek) ve *Silihdari bardeznen* (Silihdar Bahçeleri; tamamlanmamıştır); bu eserlerin ikisi de, otobiyografik nitelikli hatıratttır. *Barba Khaçig* (Khaçig Amca), birçok kusuru olan, çok yönlü bir romandır ve yazarın ölümünden sonra yayımlanmıştır. Yazar bu kitabın yayımlanmasıyla kendisi ilgilenmiş olsaydı, kuşkusuz, basılmadan önce önemli değişiklikler yapardı.

Zabel Yesayan, *Meliha Nuri Hanım*, Paris: Daron Matbaası (Lusakağ [Işık Demeti] Yayın Dizisi, no 6), 1928, 38 sayfa.

Meliha Nuri Hanım

Sabaha kadar uyuyamadım. Tam gözlerimi kapıyordum, yarım yamalak düşünceler beynimin içinde galeyana geliyor, birbirleriyle mücadele ediyor veya ıssız, boş bir evin tavan arasındaki fareler gibi gayesizce koşuşturuyorlardı. Birkaç kere bunlardan birini yakalamak, beni böyle endişelere gark eden şeyin ne olduğunu mutlak surette anlamak istedim. Fakat, ne zaman dikkatimi bir düşünce üstünde güçbela toplasam, bin bir başkası bilinmez köşelerden çıkıp hücuma geçiyor ve sonra bambaşka taraflara kaçışıyorlardı.

Dünkü gazeteler, Dahiliye Nazırı ile Celaleddin Bey'in teftiş için Çanakkale cephesine gittiğini yazdı. Dönüşte Gelibolu hastanesini de ziyaret edeceklermiş.

Gün doğana kadar aralıksız ıstırap çektim. Kaç aydan beri buradayım, ilk defa bugün saatim çaldığında yataktan kalkamadım. Bizim kata bakan hizmetçi kadın yanıma geldi, çay getirdi de biraz kendime geldim. Kadın hemen tabibi çağırmak istedi fakat mani oldum. Bana kalırsa hasta değilim, fakat başım ezici bir tasayla yüklenmişçesine ağır.

Acaba Celaleddin, Gelibolu hastanesinde olduğumu biliyor mu? Biliyor ya da bilmiyor... O vakit Hilal-i Ahmer'in merkez bürosunda babamla karşılaşmış ve hakkımda konuşmuşlar. Babam askeri bir hastaneye gireceğimi söylemiş, Celaleddin de babama şöyle demiş:

– Meliha Nuri *Hanım* her nevi yiğitliği göstermeye kadir bir kadındır. Hiç şaşırmadım.

Fakat o zaman ben hangi cepheye gönderileceğimi henüz bilmiyordum. Öyle ki...

Şeytan görsün yüzünü! Ah, işte yine fareler koşuşturmaya başladı beynimin içinde.

Hasta olduğum kahvaltı esnasında mutlaka duyulmuştur, fakat şaşılacak şey ki baştabip aceleyle yanıma koşmadı. Onun yerine depo sorumlusu Safiye Hanım ziyarete geldi. Hayret ki udunu yanında getirmedi. Safiye Hanım pek acayip bir kadın ve fevkalade ilgimi çekiyor. Maaşlı bir memure olmakla beraber, kendisine teslim edilen işi titizlikle ve fedakârlıkla yapıyor. Evvelden saraylı bir kadınmış, tamamıyla eskinin hatıraları ve ihtişamıyla yaşıyor, fakat tarifi imkânsız bir beceriyle bütün bunları şimdiye bağlıyor. Seneler haletiruhiyesini değiştirmeden üzerinden akıp gitmiş. Gel gör ki artık ihtiyarlamış, makyajla yorulmuş yüzü bir harabeye benziyor; fakat duruşundaki azameti korumuş ve hareketleri de nazenin kadınlara has o letafetten mahrum değil. Safiye Hanım harbin ordumuzun zaferiyle sonuçlanacağına inanıyor. Hâlâ atlılarımızın Rumeli düzlüklerindeki muzaffer nal seslerini duyuyor; solmuş dudakları *kahraman*ların ve *gazi*lerin isimlerini alışkanlıkla telaffuz ediyor, sanki hâlâ yaşıyorlarmış, sanki hemen orada, odanın içindelermiş gibi. Ne zaman onların hikâyelerini anlatan *destan*ları söylese, şiddetli bir hüzün gözlerini yaşa boğuyor. Boş kaldığında vakit kaybetmeden odasına koşup udunu çalıyor. Bu aralar yüksek mevkilerden misafirler hastanemizi ziyaret edeceği için çok heyecanlı. Bana uzun uzadıya anlattı bunları. Bütün merasimlere bayılıyor ve zamanımızın efendileri onun gözünde hep cesur ve kahraman şahıslar. Bana, harp bitince, tabii ki zaferle bitince, güzelce bir eğlence tertip etme sözü verdi. Yüreğim daralmıştı ve hiddetle bağırdım:

– Yeter ki bitsin! Nasıl neticeleneceğinin ne ehemmiyeti var? Kimin işine yarayacak bu zafer? Birkaç *beyle efendi* bayram edecek, sevinecek... Başka ne?

Baştabip Remzi Bey odama geldiğinde Safiye Hanım hâlâ yanımdaydı. Remzi Bey nabzıma baktı, kalbimi dinledi ve bir an düşünceli bir şekilde öylece durdu. Gözlerimi dikmiş dikkatle onun esmer yüzüne bakıyordum. Bakışlarımız doğruca birbiriyle buluştu ve bunun üzerine kaşlarını çattı.

– Kaç gündür fena halde yorgun zavallıcık, dedi Safiye Hanım, bizim ağır sessizliğimizi bozmak istermiş gibi.

Remzi Bey'in aklı başına geldi, aleni bir şekilde kendini topladı –ne sebeple böyle altüst olmuştu ki?– ve bir sandalye çekip yatağımın yanına oturdu. Temkinli ama yumuşak bir sesle sordu:

– Hep böyle yorgun musunuz?

– Remzi Bey, bu dehşetli günlerde hangimiz yorgun değil ki? Yorgunluğun lafını etmek bile ayıp. Dün aniden bir titreme geldi, ehemmiyet vermedim. Gece de geç yattım, meşguldüm, ayakta... ah işte, ameliyat odasında sizle beraberdim. Mesele o ki, sebebini bilmeden geceyi rahatsız geçirdim, hiç uyuyamadım. Sabah her zamanki saatte kalkmak istedim ama mümkün değildi; başım dönüyordu ve feci bir halsizlik...

Remzi Bey el çantasını çıkarıp reçete yazmaya başlayınca son cümlemi bitirmedim. Sonra biraz daha rahat bir edayla başını kaldırdı ve gözlerini belirsiz bir noktaya dikip yavaşça:

– Dinlenmeniz elzem, en az iki hafta, dedi.

– Ne diyorsunuz *beyefendi*, bugünlerde mümkün değil, dedi Safiye Hanım araya girerek.

Remzi, yaşlı kadına doğru döndü fakat onu dikkate almadan devam etti.

– Hatta en iyisi birkaç hafta hastaneden uzaklaşmanız.

– *Beyefendi!* diye yalvardı Safiye *Hanım* titreyerek.

Bir şeyin patlak vermek üzere olduğunu hissettim ve şiddetli bir heyecana kapıldım. Ağzımı açtığımda dudaklarım titriyordu:

– Burada kalmayı tercih ederim.

Safiye *Hanım* başıyla tasdik ediyor ve bir şeyler söylemek istiyordu.

– Senin neyine kocakarı! diye gürledi aniden Remzi *Bey* şiddetli bir öfkeyle. Birden patlayan hiddetinden ellerinin titrediğini gördüm.

Safiye *Hanım* bir şey anlamadı. Baştabibin yüzündeki ifade haşin, neredeyse zalimaneydi ama o ısrar etti.

– Meliha Nuri *Hanım* bizim medar-ı iftiharımızdır, hastanemizin incisidir... Nasıl olur da, tam muhterem misafirlerin bizi ziyaret edeceği bugünlerde hastaneden ayrılabilir?

Remzi Bey birdenbire döndü ve bakışlarımız bir kere daha birbiriyle buluştu. İtiraz edercesine başımı salladım yavaşça.

– Remzi Bey, dedim, heyecanımı zar zor zapt ederek. Hastanede kalacağım, fakat dinleneceğim. Artık siz kaç gün emrederseniz, odanın eşiğinden dışarı adımımı atmayacağım.

– Akşam tekrar uğrarım, diye mırıldandı baştabip ve belli belirsiz bir asker selamı vererek odadan uzaklaştı.

Düşünüyorum da... Ne benzersiz sürprizler saklıyor bize hayat. Adaletin merhametsiz bir kaidesi var; bizim irademizden bağımsız, hatta bizim aksimize ve bazen bizzat kendi elimizle işliyor. Remzi bahçıvanımızın oğlu ve bugün bana emir veriyor. Babam ona sahip çıktı, mektebe gönderdi. Remzi bir kere okumanın tadını alınca, artık durmadı, Tıbbiye'ye girdi ve arzu ettiği makama geldi. Bugün bizim hastanenin baştabibi. Arkadaşları ondan çekiniyor, astları onu görünce titriyor. Ne zaman sesini duysalar, her biri dikkat kesiliyor; odalarının önünden geçerken kendilerine çekidüzen veriyorlar.. Ah, sahi, bu hakikat mi yoksa bir rüya mı? Bu baştabip, bu ağırbaşlı mühim şahsiyet bizim Remzi mi; bizim kara kaşlı kara gözlü, kaba saba Remzi mi, yoksa başka biri mi?

Hiç değilse iki hafta kadar istirahat etmeme karar verildi. Geç vakit –ki artık umudu kesmiştim– Remzi yanıma geldi ve benimle tatlı bir samimiyetle konuştu. Sabahki katı ve hiddetli hali nereye gitmişti? Geçmiş günlerden konuştuk. Kandilli'deki köşkü, bahçeyi, sonra Kadıköy'ü, Moda'yı –artık talebe olduğu zamanlardı; babamı, zamanında sarf edilmiş lakırdıları, saadet ve keder anlarını beraberce hatırladık. Sanki ikimiz birlikte, birbiri ardı sıra gelen film kareleri seyrediyorduk. Tekmil konuşma boyunca bir kere olsun Celaleddin'in lafı edilmedi. Lakin ikimiz de onu düşünüyorduk. Düşünmemek kabil miydi, ne kadar hatıra varsa hepsinde o vardı; ve heyhat, kimi zaman en mühim rolü oynamıştı.

Nihayet, istirahat için eve gitmeyi istemediğimi söylediğimde Remzi'nin üzüleceğini düşünüyordum. Aksine, sevindi ve gözlerinde evcil bir köpeğinkini andıran o zeki ve uysal bakışı, tatlılıkla bana döndü:

– Pekâlâ Meliha Hanım, dedi ayrılacağı sırada, burada, odanızda kalıyor ve dinleniyorsunuz. Sabah serinliğinde balkona çıkarsınız ama daha fazlası yok. Size kitaplar göndereceğim, okuyun ve tefekkür edin. Biraz zihin çalışmasından zarar gelmez, bilakis, size meşguliyet olur.

Yine berbat bir gece geçirdim. Bana ne olduğunu bilmiyorum. O kadar zayıf düşmüş bir haldeyim ki, ne zaman yalnız kalsam yatmak istiyorum. Bana öyle geliyor ki ağır bir uyku çekeceğim; sanki sarhoş ya da zehirlenmiş gibiyim. Fakat ışığı söndürüp başımı yastığa koyduğum gibi zihnimde manasız ve bölük pörçük görüntüler ortaya çıkıyor. Bunlar görüntü de değiller, başka türlü haller. Gece boyunca, yarı uyur yarı uyanık, kendi kuvvetimi aşan bir beden çalışması yapmışım gibi eziyet çekiyorum.

Uykusuzluğun ıstırabıyla yataktan kalktım ve Remzi Bey'in gönderdiği kitapları elime aldım. Şaşılacak şey. Bu adam ilk gençlik senelerinden beri belli bir fikre hizmet etti ve şimdiye kadar bundan vazgeçmedi. Remzi bir bilmecedir, fakat onun anahtarı bu kitapların içinde mi acaba? Seni tanımak istiyorum Remzi, asil ve temiz kalbin ne ister, neye meyleder bilmek istiyorum. Bizim terakki dediğimiz ya da aydınlık ve hür fikirler saydığımız şeylerden neden nefret ediyorsun ve bunları neden hakir görüyorsun? Celaleddin ve arkadaşlarına karşı bu şiddetli ve uzlaşmaz nefretin neden? Bilmek ve hislerinle gayelerini ayırt edebilmek istiyorum. Yoksa bunun için çok mu geç?

Bugün anlıyorum ki hakiki saadet bana yakındı, kollarını uzatmıştı fakat ben onu görmedim, tanımadım. Ve şimdi artık geç, çok geç...

Bu asık suratlı kitaplardan birini aldım ve okumak için çaba sarf ettim. Zihnim darmadağın ve toplamaya muvaffak olamıyorum. Sonra, bunların hepsi bana temelsiz ve zamansız görünüyor. Bize, tahsilli Türk kadınlarına roman lazım Remzi Bey! Bulanmış kafamız, bunamış Avrupa'nın ahlaksızlıklarını sunan resimler arıyor. Biz asıl "hayal kırıklığına uğramışlar"ız ve bizi Paris'in dünyevi ya da yarı dünyevi hafifmeşrep kızlarına benzer bulduklarında nasıl da iftihar duyuyoruz. Biz yabandık ve bizi sahte mücevherlerle baştan çıkardılar. Bizi arzu ettikleri fotoğrafın benzerine dönüştürdüler. Biz de onlar gibi dekolte kıyafetler giymeye başladığımız ve Paris'in açık saçık kitaplarını başucu eserlerimiz haline getirdiğimiz için medeniyet yoluna girdiğimizi zannediyoruz... Yazık bize...

Remzi, gönderdiğin ağır ve manalı kitapları işte bu sebepten okuyamıyorum. Okuyamıyorum ama sadece bu sebepten de değil. Bu cehennemin içinde nasıl okunur? Gün boyunca top atışlarının sağır edici gümbürtüsünü dinliyoruz; bazen uzaktan, bazen daha yakından. Kulaklarım aylardan beri bu bitmeyen hengâme ve gürültüye alıştı. Bazen uykumdan uyandığımda, bunun topçu atışı olduğunu unutuyorum ve lodoslu günlerde Moda'nın kayalıklarında Marmara'nın dalgalarını dinlediğimi zannediyorum. Ah işte, "dostlarımız" zehirli ve yıkıcı edebiyatlarından sonra bakalım bize ne gönderiyorlar?... Yıkım... Tahribat...! Anadolu boşalıyor, yok olmak üzere bu cepheye geliyor ve biz hâlâ nihai zaferi düşünüyoruz. Memleket çöle döndükten sonra bu zafer neye hizmet edecek! Ölüp giden bu zavallı köylüler ya da onlardan da zavallı durumdaki, "işkence odası"nda kollarını bacaklarını kestiğimiz şu yüzler, binler için herhangi bir kıymeti var mı onun?

Celaleddin biliyor mu acaba Gelibolu hastanesinde olduğumu? Muhtemeldir. Babamla Hilal-i Ahmer'in merkez bürosunda tekrar karşılaşmış ve hakkımda malumat almış olabilir.

Öldürmeliyim... Celaleddin'i öldürmeliyim zihnimde... Onun hatırasından, bu aşağılık esaretten kendimi azat etmeliyim.

O aklımda olduğu sürece; zincire vurulmuş bir köleyim, cansız bir cesedim ben... O, düşüncelerimin en derin noktasına nüfuz, vicdanıma ve aklıma tasallut etmiş; bana rağmen benim efendim olmuş.

Geçen gün, ameliyathanede Ermeni tabip bile bir dikkatsizliğim için beni ikaza cüret etti. Yaralı bir askerin parçalanmış kalçasından bomba parçaları çıkarılacaktı. Acıdan deli danalar gibi böğürüyordu. Kloroform yoktu, ne de başka bir sakinleştirici... Başka hastanelerde olan kloroformun birazını Alman yaralılar için saklıyorlar. Bizde o kadarı da yoktu. Üç dört haftada bir payımız dağıtıldığında, Remzi Bey gelen ilk ağır yaralılar için kullanıyor. Onun için yukarıdan gelen emirlerin hiçbir ehemmiyeti yok. Seyyar müfettiş onu bu mevzuda ikaz ettiğinde gözlerinde şimşekler çakmıştı.

O gün işte, dışarıda topların sağır edici gümbürtüsü, içeride zavallı askerin figanları...

Yerde pıhtılaşmış kan.

Odadan dışarı çıktığımda bazen ayak tabanlarım kıpkırmızı oluyordu.

Ötede, bazısı can çekişen bir grup yaralı birbirlerine yaslanmış inliyorlar.

Nöbetçi tabip, dirseklerine kadar kollarını sıvamış, kan revan içinde, canlı beden üstünde bir kasap gibi, ter dökerek çalışıyordu. Aniden penseleri istedi benden.

Çekmecedeydiler, biliyordum...

"Çabuk, çabuk! *Hanımefendi*, Allah'ını seversen!"

Fakat çekmecenin önünde durmuş tereddüt ediyor

ve meselenin ne olduğunu idrak etmekte zorlanıyordum. Kendi düşüncelerimin peşine takılmıştım, aklımda Celaleddin'in bir sözü...

Tabip geldi, beni kenara itti, çekmeceyi açtı ve aletleri aldı. Her şey leke içinde kaldı. Çekmeceyi ve geri kalan aletleri yeniden temizlemek lazım.

– Kaba mahluk, dedim dişlerimi sıkarak!

Fakat o beni hor gören bir bakış attı ve sessizce işine devam etti.

Akşam Remzi Bey sordu:

– Nöbetçi tabiple aranızda ne geçti?

Teferruatıyla anlattım ama çekmecenin önünde düşünceler içinde olduğumu söylemedim.

– İşin hummalı koşuşturması içinde, dedi Remzi ikna edici bir sesle, normaldir, tabip asabiyet gösterdiğinde sabırlı olmak lazım.

– Bu hainin dili çok uzamasın, dedim Remzi'ye. Koğuşların yaralılarla dolu olmasının suçu kimin? Düşmana memleket içinde kılavuzluk edenler onun gibiler değil mi?

Remzi cevap vermedi fakat bana uzun uzun ve merakla baktı.

– Nefret ediyorum bu devlet düşmanlarından.

– Ah, dedi Remzi istihza ile.

– Yoksa siz Ermenilerden nefret etmiyor musunuz?

– Hayır, dedi Remzi kısaca.

– Kalbinizin derininden, samimiyetle mi söylüyorsunuz bunu?

– Evet, derin bir samimiyetle.

– Yahu düşmanımızla bir olmalarına nasıl tahammül ediyorsunuz?

– Bu meselelerin hal yolu nefret değil, dedi Remzi inan-

mış bir sesle, fakat bunu uzun uzun konuşmanın vakti değil.

– Bu iki fikir bir arada olamaz, diye itiraz ettim heyecanla.

Remzi kaşlarını çattı ve o andan itibaren sadece günlük meselelerden bahsetti.

Celaleddin'in yurt dışından gönderdiği mektupların sayfalarını bir bir çeviriyorum; sanki bir kolyenin ipini kesmişler de incileri tek tek yere düşüp gözden yitiyor gibi hissediyorum.

Bu sefer sevgilim Meliha, İstanbul hakikaten saadetin kapısı benim için. Hiçbir muzaffer komutan, hiçbir imparator benim iki gün sonra geçeceğim kadar mağrur geçmemiştir bu şehrin kapısının eşiğinden; çünkü ben şan şöhret ya da taht için değil, daha kıymetli bir şey için, senin için sevgilim, sultanım, sana sahip olmak için geleceğim...
Beraber çalışacağız Meliha ve bin bir başlı istibdat canavarını yok edeceğiz. Bana cariye değil, hayat arkadaşı lazım. Sen benim gözdemsin, seninle bir an olsun ayrılmadan mücadele edeceğiz ve hayatın tadını birlikte çıkaracağız. Şerefin ve icabında ölümün huzurunda el ele olacağız...

Senin sözlerinden yapıp boynuma doladığım o kolye sahteymiş demek ki. Onu ben en kıymetli mücevherim saymıştım. Hepsi, bunların hepsi yok olmalı ki ruhum kurtulsun. Ruhumun, asla azalmayan şu nefretten sıyrılıp hafiflemesi lazım. Bu nefret hâlâ bir zincir. Ben satın alıp istediğin zaman azat edeceğin bir cariye değilim Celaleddin! Kendisinin ve arkadaşlarının hükmüyle sürgüne mahkûm olmuş bir saraylının nikâhlı karısını neredeyse bir haydut gibi zorla karı olarak alan birine karşı nasıl olup da bazı hisler duyulabildiğine şaşıyorum yalnızca.

İstirahat günleri değil bunlar benim için, aksine, ıstırap günleri. Bu akşam vakit kaybetmeden, hastanede yeniden çalışmaya başlamam için Remzi'den müsaade isteyeceğim.

Remzi tükenmek bilmez şevki ve fedakârlığıyla hayran olunası. Onu aceleyle geçtiği sırada gördüm ve kalbim

anlatılmaz bir hisle titredi. Dağınık ve kendi iç âlemine dönmüş haliyle, vaktinde taze gücünü ve büyük kıymetini göremediğimiz o yabanıl köylüye dönüşmüş yeniden. Suratı allak bulak ve kırış kırış fakat gözleri alev alev yanıyor. Sanki bizim aşina olmadığımız bir umut ve inanç ışıldıyor ruhunun içinde. Hüznü yüzeyde, anlık tesirlerin neticesi. Derininde ise bir saadet ateşi var. Remzi bir zafere doğru bakıyor, fakat bu, eminim ki bizim hepimizin ümit ettiği zafer değil.

Gitgide hataları dahi bana sevimli gelmeye başlıyor; hiç mübalağasız çirkin sayılabilecek yüz hatları mana kazanıyor... İncesini aramaya ne lüzum var? Kederli bir anında onu gördüğünde yüreğine bir kuvvet gelir ve kendini her şeye hazır hissedersin. Sade mevcudiyeti güven veriyor; elini tutunca sessizce ölmek dahi mümkün.

Ve bu bizim Remzi!... O ilk günü hatırlıyorum. Babasının yanında, Anadolu'ya has köylü kıyafeti içindeki halini... Aynı gün Celaleddin...

Öyle vakitler olurdu ki, ne zaman Remzi'ye baksam, ne zaman onun kolayca al al olan yeniyetme yüzüne tebessüm edecek olsam, şiddetli bir heyecan gözle görülür bir ürperti gibi bedenini sarardı. Onun gözünde her şeydim ve hayatını aydınlatan bir ışıkmışım gibi ayak izlerimin üzerine titrerdi.

Ve şimdi o artık bambaşka bir halde. Ne zaman benimle konuşsa, ne zaman yanıma sessizce otursa, ne zaman gözleri kaçamak bir bakışla gözlerimle karşılaşsa, sanki hiçbir zaman yalnız değil ve yanında onun bana samimiyetle ve iyilikle yaklaşmasını men eden zorba ve amansız bir ikizi var. Ondan hiç ayrılmayan ve görünmeyen bu yoldaş, onun yaralı gururu.

Celaleddin bizi ayırdı, ama belki yine o bizi birleştirecek. Ziyaret ettiği gün ayakta, işimin başında olmak istiyorum, ki Remzi, Celaleddin'e karşı içimde ne kadar derin bir aşağılama hissi ve nefret olduğunu görsün.

Bu öfke dolu heyecana neden kapıldım, bilmiyorum. Remzi'nin bakışlarından birini yakaladığımda neredeyse etimi kemiğimi yakan bir acı hissediyorum. Bu bakışlar bana karşı öylesine hakir gören bir alaycılıkla dolulardı. Neden çalışmaya yeniden başlamak istediğimi anlamadı. Yoksa, ne pahasına olursa olsun Celaleddin'le tesadüf etmek istediğimi mi düşünüyor? Ben ondan nefret ediyorum ve tam da bu sebeple onunla yüz yüze gelmek istiyorum. Ayrılığımızdan ve onun rezil evliliğinden beri ilk defa karşılacağız ve istiyorum ki Remzi tavrımın manasını kendi gözleriyle görsün ve idrak etsin.

Yemek sırasında, Remzi, Şam'ın güzellerinden bahseden Suriyeli tabibe şöyle dedi:

– Eğer bir kadın herhangi bir suni vasıtayla güzel görünmeye çalışıyorsa, bu onun bir köle olduğunu ispatlar.

Kolumdaki altın bilezik titredi... ve bu basit süs bana alçaklığın zinciriymiş gibi göründü. Çıkarıp masanın üstüne attım:

– Hilal-i Ahmer için!

Suriyeli tabip haykırdı:

– Bravo!

Remzi göz ucuyla bana baktı. Bir bıçak darbesi olarak kabul ettim bu bakışı. Kızardım ve dudaklarım titredi.

İkimiz de hiçbir şey söylemeden, diğerlerinin şaşkın nazarları altında masadan kalktık.

Vakit geceyarısını geçmişti. Hasta koğuşuna, ölüm döşeğindeki bir hastaya iğne yapmaya gidiyordum. Tabiplerin yatak odalarının önünden geçerken, bir konuşma sesi, bir fısıltı duydum. Durdum. Sustular. Bir an sonra inleyen bir erkek sesi işittim, gözyaşlarına boğulmuş bir halde konuşuyordu. Bu ne kâbustur?... Ağlayan kim? Bu saatte kim olabilir? Remzi! Kapısı aralık ve lambası yanıyor. Titrek adımlarla yaklaştım ve kapıyı ittim. Oda boştu. Fakat bir adım ötede, bitişik odada, işte onun sesi, umulmayacak bir tatlılık ve iyilikle dolu. Remzi kimseyle bu üslupla konuşmamıştır. Sanki müşfik bir baba hasta çocuğunun yastığının başında... Remzi!... Yoksa sen, mümkün mü...

– Rahatla kardeşim, kardeşim...

Elimde olmadan gözlerim doldu. Sanki, parmakları titreyen kalbime dokunup oradan aşina olmadığım hisler çekip koparıyorlardı.

Nasıl da mest olmuş, gözlerim bulanarak, yine Remzi'nin tatlı ve kalpten sesini duydum.

– Kardeşim, kardeşim...

Fakat kiminle beraber? Kapılar kapalı ve artık her tarafa sessizlik hâkim. Dikkat etmeme rağmen ayak seslerim duyuldu ve işte, bitişik kapı açıldı. Remzi göründü, elinde lambayla. Bir ölü gibi rengi atmış ve sanki şahsi bir keder onu ıstırapla sarmışçasına yüzü harabeye dönmüştü.

Beni gördüğünde, yolunu şaşırmış bakışını üzerime dikip yumuşak ve yorgun bir sesle konuştu:

– Siz misiniz Meliha *Hanım*, ne var?

– Bugünkü yaralılardan birinin durumu fena, ölüm döşeğinde, kâfur yağı zerk etmek lazım. Eczanede yok... Yanıma geldiler... Bende hâlâ bir kutu vardı. Kendim zerk edeyim istedim.

– Peki, size refakat edeyim.

Remzi yine odaya girdi, lambayı masanın üzerine bıraktı. İçeri girip çıktığı esnada yarı açık kapıdan ağır ve ıstırap dolu bir nefes sesi duydum, hepsi bu.

Şiddetli heyecanıma bir bahane bulmak için Remzi'ye boğuk sesle:

– İnsanlar birbirlerini parçalayan kan içici canavarlara dönmüşler, birbirlerinin kanlarına susamışlar. Allahım, ne zaman son bulacak bu sefalet, dedim.

Remzi sessizce yürüyordu. Koridorun kirli ışığında renksiz yüzü, karaya çalan sakalıyla, benzersiz bir ifade almıştı.

– Ölümcül hasta Kayserili dedim, sessizliği bozmak için.

Remzi sarsıldı ve bana baktı, dudakları bir şey söyleyecekmiş gibi açıldı ama konuşmadı.

– Ameliyat sırasında kurtarılamayacağını anladık. Yarası iltihaplanmıştı... Yazık ki siz orada değildiniz, belki kurtarabilirdiniz.

Remzi kim bilir dercesine yüzüme baktı.

– Ermeni tabip yaptı ameliyatı. Belli mi olur, belki dikkatsiz davranmıştır.

Remzi adımlarını hızlandırmıştı ama durdu:

– Sabah saat beşten geceyarısına kadar aralıksız çalıştı, dedi azarlayan ve gücenmiş bir sesle.

– Ve bu halde üç aydan beridir burada. Dahası iki gün önce genç karısının ve yaşlı ana babasının sürgün yolunda iz bırakmadan yok olduğunu öğrendi.

Yarı karanlık hasta koğuşundan sessizce geçiyoruz. Dizi dizi karyolalar birer tabut, beyaz çarşaflara sarınmış yaralılar ise birer ceset sanki. Istırap içinde cesetler, feryat ediyorlar ve uykuda ya da uyanık, aşina olmadıkları hasmane bir kudrete karşı mücadele veriyorlar. Lambalar ışıldıyor ve titrek gölgelerimiz uzayıp, yan yana dizilmiş yatakların üzerine vuruyor. Biz geçerken, uyku tutmayan hastalar daha yüksek sesle inliyorlar, beklenmedik bir yardım umudu çarpılmış yüzlerini canlandırıyor. Eli kesilmiş, kollarından bağlı ya da başı kat kat sargılı diğerleri ise birdenbire uyanıyor, ya sessizce izliyor ya da yataklarında doğruluyorlar. Battaniyelerin altına gömülmüş yaralılardan gelen boğuk iniltiler, yarım yamalak sözler, belirsiz sesler ve işte bir isim:

– Emine, Emine, Emine!

Sayıklayan hastanın yolunu kaybetmiş bakışını takip ediyorum; dudakları tekrarlıyor:

– Emine, Emine!

Bu saatte baştabibin ziyareti alışıldık değil ve hastalar aralarından birinin Azrail'i misafir ettiğini anlıyorlar. Keskin ve meraklı bakışlar bizi takipte. Nerede duracağız? Yoksa... Bu esmer ve cılız yüzlerin hepsi, birbirine benzer acıyla ve endişenin verdiği asabiyetle, cin çarpmış gibi görünüyor; harpte yaşadıklarının meydana getirdiği o korkuyu silinmez bir şekilde yüzlerinde taşıyorlar adeta.

Bizim hastanın ilk bakışta sıra dışı hiçbir şeyi yok, rahatça uzanmış. Yarı açık gözlerinden birinin gözbebeği görünüyor; alt kirpiklerinin üstüne düşmüş, cansız kara bir boncuk gibi, ışıksız, sönük. Remzi battaniyeyi kaldırdı ve kollarını aradı. Tabibin parmakları nabzına değdiğinde, hasta kısa ve keskin bir hareketle sarsıldı. Remzi, tekrar battaniyeyi örttü ve cebinden mendilini çıkararak hastanın tere batmış alnını yumuşakça sildi. Sonra bana işaret ederek ışığı hastanın yüzüne yaklaştırmamı istedi. Hastanın kanla karışık sarımtrak salyası ağzının köşesinden yavaşça kara sakalına doğru akıyordu. Tabip gözkapağını kaldırdı, gözbebeği asılı kaldı, adeta yere düşecek gibiydi. Remzi'ye enjektörü gösterdim, fakat eliyle, olmaz diyen bir hareket yaptı.

Yatağın yanında, masanın üzerinde soyulmuş ve birkaç dilimi eksik bir portakal vardı. Anlıyordum ki geri kalanı artık onun için değildi.

Yaralının yanından suçlular gibi kaçtık. Gece bekçisi bir şeyler öğrenmek için baştabibe yaklaştı fakat Remzi parmağını dudağına götürerek sessizlik buyurdu.

Dışarı çıktığımızda koridorda durduk. Alnımdan soğuk bir ter akıyor ve dizlerim titriyordu. Remzi o an bana içli gözlerle baktı. Sanki daha zayıf olan oydu ve bir dayanak arıyordu. Kendini savunmasız hissettiğini anladım ve bundan acı bir haz duydum.

Top atışlarının gümbürtüsü fırtınalı hislerimizi bastırmak istermiş gibi daha kuvvetle duyulur oldu ve camlar çatırdayarak sarsıldı.

Remzi bana doğru eğildi ve yüzü esrarlı bir hal aldı. Sanki ağır ve itiraf edilemez bir sırrı vardı söyleyecek. İçten gelen bir hareketle sağa sola baktı, fakat aniden kendine geldi ve koridorda süratli adımlarla uzaklaştı.

Öğle yemeğinde Remzi her zamanki gibiydi. Belki biraz daha solgun ve gözleri daha mecalsiz. Suriyeli tabip harp haberlerini okudu ve zaferin mutlaklığı bütün yüzlerde parladı. Müttefikimiz Almanlar bütün cephelerde muzaffer. Hele bir Varşova'yı işgal etsinler ve işte bitti! Harp Merkezî Devletler'in zaferiyle nihayetleniyor. Bu şüphe duyulmayacak bir hakikat ve geri kalanı artık tafsilattan ibaret. Haberlerin okunması sırasında ilgisiz kalan ve zannederim mevzuun ne olduğunu da anlamayan Remzi hariç hepimiz neşeli ve gururluyduk. Çirkin ve koca burnunu tabağından hiç kaldırmayan Ermeni tabipten bahsetmiyorum bile. İkisinin de tavrı ciğerime dokundu ve belki de Remzi'nin dikkatini çekmek istedim. Harbe karşı, biliyorum, bunu tahmin etmiştim. Ben de karşıyım. Fakat bu, düşmanlarımızın fena mağlubiyetini duyduğumda göğsümün gururla kabarmasına mani değil. Hele bir kazanalım, sonrasını konuşuruz. Hislerimi olduğu gibi ifade etmek için heyecanla bağırdım:

– Vay ki kaybedene!

Suriyeli tabip alkışladı, sonra gözlerini hızlı hızlı kırparak bana baktı ve şöyle dedi:

– Mağluplar için merhametli olmak icap eder. Türk şövalye ruhludur ve eminim ki...

– Ne merhameti, diye kestim sözünü, ben böyle bir şey tanımıyorum. Siz tabipsiniz ve hepiniz ilim tahsil ettiniz. Tabiatta merhamet mi var? Nebatat âleminde olsun, hayvanat âleminde olsun canlılar birbirlerini yerler; yaşamak, soylarını devam ettirmek ve güçlenmek için birbirlerini yok ederler. Merhameti nerede buluyorsunuz ki benim içimde olsun? Sizin merhamet dediğiniz asabi bir hastalıktır, Allah beterinden saklasın, benim sinirlerim hasta değil.

– Nasıl da hayran olunası şekilde korkunçsunuz, diye mırıldandı Suriyeli tabip.

Remzi gözlerini bana dikti ve öyle kaldı. Onun bu delici bakışı kanımı iyice kaynattı ve daha da hararetli konuştum:

– Âlemin kaidelerini koyan ben değilim. Tabiat bizi yaşamak için yiyip yutmaya mecbur tutuyorsa müsebbibi ben değilim. Ya parçalayacaksın, ya parçalanacaksın! İnsanlar arasında kuzular ve kurtlar var. Emin olun ki, ben kuzu değil, kurdum! Daha da iyisi, dişi bir kurdum ben!

– Bravo! Bravo! diye bağırdılar masanın farklı köşelerinden.

Sonra birden sustum. Remzi'nin Ermeni tabibe çabuk ve kaçak bir bakış attığını ve alt dudağını alaycı bir ifadeyle büzdüğünü fark ettim.

Celaleddin... Sevgilim... Öyle olsun... Esirinim ben senin, azat ettiğin cariyen... Celaleddin... Keşke burada olduğumu bildiğine ve Gelibolu hastanesini beni görmek ümidiyle ziyaret edeceğine emin olsaydım! Böylelikle bu kara günüm neşeyle dolacak ve bu cehennem benim için bir saadet bahçesine dönecek...

Celaleddin... Bir bilseydim ki, burada olduğumun farkındasın...

Akşamı Safiye Hanım'ın odasında geçirdim. Yüreğim sıkıntıyla doluydu. Udun acıklı nağmeleri onun mahir parmaklarının dokunuşuyla yükseldikçe, boşluğun içinden kaderim hayatımın sırrını nota nota ifşa ediyormuş gibi geliyordu bana.

Bu eski saraylıya neden daha ilk günden gizli bir hayranlık beslediğimi anladım. Her şeyi hesaba kattığımızda, görünüş farklılıklarını saymazsak, ruhen birbirimiz gibiyiz. O çoktan kocamış ama hâlâ bekliyor. Bekliyor ki, bir atlı ona avuç avuç saadet ve iyilik getirsin. Hatta bu atlının yola çıktığına, bir gün varıp kapısını çalacağına dahi inanmış durumda...

Kendimizi sahiden hür addedebilmek için, saadetimizi şahsi kuvvetimizle ve kaynağı bizde olan vasıtalarla aramış olmamız icap eder. Kendi başımıza biz neyiz ki? Kadınları ya arzularlar ya da bırakıp giderler... Ve iki halde de kadınlar meçhul köleler!

Başımızda bir adam olmayınca, sahipsiz köpek gibi biçare ve şaşkın kalıyoruz ve ona buna sürtünüyoruz ki enninde sonunda bir sahip bulalım.

Remzi beni kurtarabilirdi, fakat gitgide benden uzaklaştığını hissediyorum. Aramızda giderek büyüyen bir mesafe var. Bizi birleştiren noktayı tekrar bulmak için, dönülmez geçmişe dönmemiz lazım. Hayatı onun önünde berrak bir mayıs günü gibi uzanıyor. Yıldızı parlak ve gözleri, alışılmadık fakat mutlak bir saadete gülümsüyor. Onu istikbalde sağlam ve muzaffer görüyorum, fakat ben o istikbalde mevcut değilim.

SON HAVADİS

Dahiliye Nazırı birkaç gün daha cephede kalacak. Payitahta dönecek olan Celaleddin Bey ise Gelibolu'ya sadece bir günlüğüne uğrayacak ve burada bulunan hastaneyi ziyaret edecek.

Şanlı misafiri karşılamak için bütün gün hazırlık yapılıyor. Celaleddin'in ziyaretinin, birkaç saatlik bir iş olduğu söylenen Varşova'nın işgali gibi ezici bir zaferle çakışacağı ümit ediliyor. Işıklandırma için bile hazırlıklar var. Yeni gelmiş yaralıların hırıltıyla nefes aldıkları, inledikleri, yürüdüklerinde kan izleri bıraktıkları koridorlarda rengârenk kâğıt fenerler görmek azap verici.

Remzi ise daha sessiz ve çatık kaşlı. Onunla dostane konuşabilmek isterdim, fakat bana öyle geliyor ki bu günlerde benim salt mevcudiyetim dahi onun için tahammül edilemez. Yine de bilseydi keşke ona ne kadar ümit bağladığımı. İkimiz de kederli bir şekilde birbirimize yaklaşmak istiyoruz, fakat amansız bir şey bizi ayırıyor.

Celaleddin, sen hayatımın celladı oldun ve yüreğimin en derininden nefret ediyorum senden. Ateşler içinde ve severek nefret ediyorum, severek ve nefret ederek ıstırap çekiyorum. Boyunduruğundan kurtulmak istiyorum, fakat kalbim bir yaprak gibi seni görmek ümidiyle titriyor. Gitgide bana yaklaşan adımlarının sesine kulak kabartıyorum ve o ses bekleme saatlerimin sessiz sabırsızlığı içinde adeta bir patlamaya dönüşüyor.

Safiye Hanım hamarat ve marifetli bir kadın ve birkaç günden beri süslenmeme yardım ediyor.

Çoktandır, aynaya akseden suretimin bana ilham ettiği o zevk ve güveni unutmuştum. Safiye Hanım kalın samur kaşlarımdan, gözlerimin ışıltısından ve dudaklarımın tazeliğinden hayranlık dolu bir mırıltıyla bahsediyor. Sanki güzelliğimden şahsi bir menfaati varmış gibi. Yüzüme böylesinin daha yakışacağını söyleyerek beyaz hastabakıcı örtüsünü belli bir şekilde bağlamayı öğretti.

– Sen şirin ve latif bir kadın değilsin, dedi bana, başka türlü, azametli bir güzelsin. Bu çok kıymetli hususiyetin kadrini bilmek lazım. Asil erkekler senin gibi kadınlara karşı zayıftır. Seninle mücadeleye girerler, ama icabında senin için canlarını verirler.

Hastane sabaha kadar aman vermez bir faaliyet içindeydi. Yaralı arabaları namütenahi kuyruklar halinde kapımızın önünde duruyor ve yüklerini boşaltıyorlardı. Artık onlara en basit ihtimamı bile gösteremiyorduk. Tüm çalışanlar ayaktaydılar ve aceleyle birbirlerine yardım ediyorlardı. Bir müddet Ermeni tabiple çalıştım. O, kana bulanmış yaralı ete yapışmış giysi parçalarını çıkarırken, gözlerimiz aynı samimi hüznün içinde birbiriyle buluştu.

Remzi'nin garip bir görünüşü var. Yüzü fena ve nüfuz edilmez bir hal aldı. Bazen bende korkuya sebebiyet veriyor. Sanki, olanca gücü, tabiat üstü bir çabayla, bizim idrak edebileceğimizin çok üstünde bir fikirde toplanmış halde. Fakat tüm bunlar kaçak intibalardan ibaret, çünkü nefes almaya zaman yok. Artık yemek zamanlarında bile toplanmak mümkün olmuyor. İkişerli üçerli gruplar halinde hızla yiyor ve işimizin başına gidiyoruz. Belki de korkunç felaketler tehdit ediyor bizi. Düşman eğer Gelibolu'ya varırsa ne olacak?

Babam telgrafında birkaç gün içinde İstanbul'a dönmemi yazmış. Şüphesiz orada hakikati biliyorlar ve telgrafın gizli manası da bu hakikatin ta kendisi. Fakat babam benim sadık bir silah arkadaşı olduğumu ve bu buhran zamanında firari olmayacağımı bilmiyor mu?

Hastaneyi cephe gerisine nakledeceklerine dair haberler var... Yani...

Neden geç kaldı Celaleddin? Gazetelerde artık onun hakkında hiçbir haber yok.

Dört kişi yemek yiyoruz. Ermeni tabip her zamankinden daha karanlık. Aniden yemeği bırakıp odayı terk etti. Remzi arkasından uzun uzun bakınca Suriyeli tabip onun bu bariz ilgisinden cesaret alarak sordu:

– Galiba Kayserili?

Remzi başıyla tasdik etti.

Yeniden sessizlik. Suriyeli, alışkanlığı olduğu üzere bu ağır sessizliği bozmak istedi ve Şam'dan geçen sürgün edilmiş Ermeni kafileleri hakkında konuşmaya başladı. Remzi dikkatle dinliyordu. Suriyeli, sürgünlerin kafilesine refakat eden bir jandarmanın hikâyesini anlattı. Ne yaşlıları ne hastaları esirgeyen bu jandarma, bir gün aniden, yol üzerine bırakılmış üç aylık bir bebenin önünde durmuş. Bir an düşünceye dalmış, sonra çocuğu yerden kaldırmış, kucağına alıp bakmış. O anda ona ne olmuş, Allah bilir! Jandarma yavaşlamış, kafilenin gerisinde kalmış ve cübbesinin ucuyla çocuğun çıplak yerlerini örtmüş. İlk durakta kafile içinde çocuk sahibi olan kadınların yanına gidip bebeğe süt vermeleri için onlara yalvarmış. Kadınlar bu kana susamış vahşinin günden güne değiştiğini görüyorlarmış. Onlarla yumuşaklıkla, hatta medenice konuşuyor ve ricasını geri çevirecekler diye kalbi titriyormuş. Diğer jandarmalar onunla alay ediyormuş, fakat o her şeye katlanıyor ve hatta bazen emziren kadınlarla çocuklarına gizlice ekmek ve karpuz veriyormuş.

Suriyeli, bu jandarmayı gözleriyle görmüştü. Adam bu bebeğe bir öz baba şefkati duymuştu. Ah u vah ile onun sıhhatiyle alakadar olmuş ve çocuğun suratında bebeklere has o şuursuz tebessüm belirdiğinde jandarmanın yüzü de sonsuz bir heyecan ile dolmuştu. Kafile Şam'dan ayrılacağı zaman jandarma mahalli idarecilerden kendisini vazifeden

azat etmelerini istemişti. Bir kulübe kiralamak ve çocukla beraber oraya yerleşmek niyetindeydi. Lakin idareciler talebini reddetmiş ve jandarma kırık bir kalple kafileden ayrılmak durumunda kalmıştı; çocuk kollarında, boynu bükük ve düşünceli, sanki kendisi de bir sürgünmüş gibi...

– İşte! Becerebiliyorsanız tahlil edin insan kalbinin sırlarını, diye bitirdi konuşmasını Suriyeli tabip.

– Bu, şu manaya geliyor ki, bu canavar derûnunda insani hislere ait bir kıvılcımı saklamış, dedi Remzi etkilenmiş bir sesle. Demek ki ne olursa olsun, ümitsizliğe kapılmamak lazım.

Sonra heyecanla ekledi:

– Bu kıvılcımları harlamak gerek ki, bizi boğan bu karanlık dağılsın.

– Evet, koynumuzda yılan besleyelim diye, dedim sebebini anlamadan. Zira böyle düşünmüyordum ve aslında Suriyelinin anlattığı hikâye beni de duygulandırmıştı.

Remzi aniden bana döndü ve dişlerini sıkarak, tehdit edercesine baktı. Sonra elindeki bıçağı masaya fırlattı ve hor gören bir edayla omuzlarını silkti.

Sözlerimin etkisini yumuşatmak istedim fakat aniden koridorlarda bir sevinç çığlığı patladı. Odanın kapısı açıldı ve bir anda her birimizin eline yeni gelmiş gazetelerin nüshaları düştü.

"Alman ordusu Varşova'yı işgal etti!"

Celaleddin yarın artık mutlaka Gelibolu'ya gelir.

Remzi neden neşemi kaçırdı? Fikriyatındaki hangi yüce gaye onu bizlerin sevinçlerine ve haklı öfkelerine kayıtsız kılıyor? Birden, gidip onu göreyim ve söyleyeceklerimi gündüzün sinir bozucu saatlerine bırakmayayım diye düşündüm; zira o saatlerde, duyup gördüğümüz dehşetin tesiriyle ne yapacağımızı, ne söyleyeceğimizi bilmez halde oluyoruz.

Nöbetçi, eski binanın karanlık koridorlarında bana kılavuzluk etti; elinde aydınlatma süslerine has turuncu bir fener vardı. Bir kâbusta mıyız, yoksa tüm bunlar sahi mi? Sanki hiçbirimiz kendimiz değiliz de birer hayaletiz ve bu hayaletler hareket ediyor, kayıyor ve başka gölgelere karışıyorlar. Hâlâ sağ mıyız, sağsak ne için? Ve bütün fikirlerimizin ve hislerimizin temelini meydana getiren bu lanetli ve bitmeyen gümbürtü!

Sessizliğin tüm dünyayı tarumar etmiş bu yıkıntıların üstünde fısıldayacağı o gün ne zaman gelecek?

Remzi beni gördüğüne şaşırmadı. Sanki randevulaşmıştık da beni bekliyordu.

Dirsekleri masanın üzerinde, başını avuçlarının arasına almış, düşüncelere dalmıştı. Belki uyuyordu.

Kapıyı açtığımda başını kaldırdı, bana baktı ve yorgun bir sesle:

– İyi ki geldin Meliha, dedi.

İlk defa bu kadar müşfik bir yakınlıkla adımı telaffuz ediyordu. Hemen hasta olduğunu düşündüm. Yüzü solgundu ve kara yuvarlak gözleri ateş içinde yanıyordu. Sanki manevi bir sarsıntıya maruz kalmış ve harap olmuştu. Sonsuz bir korku kapladı içimi.

– Yoksa cepheden fena haberler mi var, diye sordum telaşla ona doğru hamle ederek.

Başıyla menfi bir işaret yaptı.

Remzi'nin gözlerine soru soran bir nazarla bakmaya devam ediyordum, fakat onun derin bir ıstırap içinde kıvrandığını hissettim. Hemen onu kendine getirmek istedim:

– Eğer fena haber yoksa gerisinin ne ehemmiyeti var? Az vakitte biz ve müttefiklerimiz muzaffer olacağız. Parlak hilalimiz gökkubbede yükselecek!

Ben bu heyecanlı sözleri ederken Remzi giderek daha çok azap çekiyordu.

– Ne olursa olsun ben sana inanıyorum, diye ekledim şevkle. Fakat sen benimle açık yüreklilikle konuşmaya değmeyeceğine inanıyorsun.

Remzi şaşırmış bir yüzle bana bakmaya devam ediyordu. Bazen kaşları çatılıyor, sonra eski haline dönüyordu.

– Bugün, diye ayak diredim, saadet günü bizim için. Düşmanlarımız mağlup oluyor...

Remzi yeis içinde başını salladı.

– Bizim asıl düşmanlarımız, dedi dişlerini sıkarak, bu aralar muzaffer olanlar.

– Senin için düşman kim? Ben artık bir şey anlamıyorum. Barbarlar ta payitahtımızın kapısına kadar gelmişler...

– Düşman sadece orada değil... Emin ol Meliha!

Ayağa kalktı ve odada dolaşmaya başladı. Aniden karşımda durdu, iki elini omuzlarıma koydu ve bakışlarını gözlerime dikerek, sıkkın bir sesle:

– Acaba acı bir hakikatin yükünü taşımaya muktedir misiniz? diye sordu.

O salise ondan hakikaten ürktüm. Aklı başında değildi, sayıklıyordu adeta. Onu uyandırmak için telaşla konuştum:

– Remzi, bizim aramızda tuzun ekmeğin *hakkı* var. Bizim evimizde yaşadın, babamın kanatları altında büyüdün. Neden yüreğini bana kapatıyorsun? Görüyorum ki bizimle değilsin, sebebi ne bunun? Remzi, Almanlar Varşova'yı işgal etti ve yakında bu lanetli harp son buluyor. Nasıl olur da muvaffakiyetlerimize kayıtsız kalırsın?

Remzi sarsıldı, bir adım uzaklaştı ve avcunu dudaklarına götürerek, eline doğru üfledi:

– Tüm bunlar, işte... Biraz altın tozu, başka hiçbir şey değil.

Bir an için birbirimize sessizce baktık. Sonra, sanki yeni akıl ederek, bana bir sandalye verdi ve oturmamı rica etti. Kapı yarı açık kalmıştı, gidip kapadı ve ikinci bir sandalye alıp yanıma geldi, masanın önünde oturdu. Sonra içini çekerek şöyle dedi:

– Aslında Meliha, belki de bu saatte yalnız başına benim yanımda olman münasip değildir.

Ben de avcuma üfledim ve şöyle dedim:

– Bütün bunlar da toz, başka hiçbir şey değil.

Gülümsemek istedi, fakat yüzü aniden ciddileşti.

– Bu akşam benim için... dedi yumuşak sesle, ruhumun yükünü tek başıma kaldırmak zordu. Geldiğin için teşekkür ederim.

Yersiz bir düşünceyi kovmak istercesine başını salladı, sonra sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi ekledi:

– Az önce kestiriyordum ve bir rüya gördüm. Kandilli'deki köşkteydik, bahçede... Babam bir çiçek tarhında çalışıyor, ben de kendi başıma oynuyordum. Beni bir alet getirmeye yolladı. Birkaç adım sonra büyülenmiş gibi kalakaldım. Çiçek açmış akasyaların gölgesi altından beyaz örtülü bir siluet geçiyordu. Bana öyle geldi ki bu bizim dünyamıza ait bir varlık değildi, sanki cennetten düşmüş bir *hur*iydi. Hiçbir şey ummuyordum ve hiçbir şeye hakkım yoktu, fakat saadetim güneşten bir huzme gibi temiz ve güçlüydü.

– Bu rüya değil Remzi, dedim titreyen bir sesle, mutlu bir hatıra bu.

Remzi aniden bana döndü ve gözleri parlayarak:

– Rüyaydı ama uyandım. Ve kim kirletti benim gençlik rüyamı, kim lekeledi? Hamid'in hizmetkârı, cani Rıza Paşa'nın oğlu Celaleddin!

– Remzi!

– Artık mühim değil... Ben Celaleddin'i öldürmeye karar verdim.

– Ah Remzi! Aklın başından gitmiş senin... Şimdi bir bu noksandı...

– Şimdi değil Meliha. Ben o gün karar verdim ve benim için öldü zaten.

Sahiden de Remzi'nin sayıkladığını düşünüyordum ve renksiz yüzü, nefretle yanan kara derin gözleri bana korku veriyordu.

Ayağa kalktım ve kaçmak istedim, fakat Remzi elimden tutup ve beni kalmaya zorladı. Onun da heyecandan titrediğini hissettim.

– Bu sözleri sana, dedi Remzi boğuk bir sesle, zannettiğin o gayeyle etmiyorum. Hayır, hayır, binlerce kez hayır! Fakat şunu dinle: Yağmurlu ve karanlık bir akşamdı. Ateşim olmasına rağmen senin kapalı pencerenin önünde dolanıyordum. Uzaktan bir atlının nal seslerini duydum. Bahçenin giriş kapısına doğru ilerledim. Atlı birkaç saniye sonra kapının önünde durdu. Seyise emirler veren sesi tanıdım, onun adımlarının sesini tanıdım. Karşı karşıya geldiğimizde önce şaşırdı, sonra hiddetlendi. Bu arada babanın uşağı bir fener getirdi ve ikimizin de yüzüne doğru tuttu. Celaleddin'in öfkeden rengi atmıştı ve gözleriyle sanki beni çiğ çiğ yiyordu. Parmakları kırbacının sapı üzerinde sabırsızlıkla hareket ediyordu.

– İtin eniği, dedi bana dişlerini sıkarak, bu saatte burada ne işin var! Ve kırbacını kaldırdı.

O an ruhumun bütün kudretiyle ondan nefret ettim, ne var ki bu nefreti daimi hale getiren benim kendi alçaklığım oldu. Zira darbesinden sakınmak için önünden kaçtım. Sefilane bir şekilde kaçtım Meliha...

Evet Meliha, şunu anlamak lazım ki, benim o anki alçaklığım nefretimi zehirledi ve yine o an aldığım yara, dünyanın bütün zayıflarının, aşağılanmışlarının canını yakan, onları ısıran sefaleti benim için anlaşılır hale getirdi. Sonra, zorlu hayatım boyunca her gün Celaleddinlerle karşılaştım. Celaleddinler tahkirin kırbacını sürekli başımızın üze-

rinde salladılar ve biz onların önünden kaçtık. Bu rezillerin içimizde biriktirdiği zehir ve nefret bir gün patladığında, dünya işte o zaman temellerinden sarsılacak.

Hıçkırarak ağlıyordum ve artık bir şey duyamıyordum. Remzi aniden durdu:

– Meliha Nuri *Hanım*, belki odanıza dönmeyi istersiniz. Vakit geç oldu ve yarın yerine getirilecek çok mühim bir vazifeniz var.

Askerimizin zaferi artık kesinse, önümüzde yeni ve bereketli bir hayat açılıyorsa, neden o zaman böyle sıkıntılıyım ve hangi nafile sebepler yüzünden gecenin titreyen karanlığında saatlerdir uykusuz düşünüp duruyorum?

Uzun uzun Remzi'nin bilmeceyi andıran sözleri üzerine kafa yordum ve onun beni, Celaleddin'e duyduğu nefretin kıskançlığının neticesi olmadığına inandırmak istediği kanaatine vardım. Remzi benden şiddetle nefret etmeye başlamış olsaydı da şaşırtıcı bulmayacaktım, zira bir zayıflık anında bana gençlik hislerini anlatmış oldu.

O gün beni hâlâ yana yakıla seviyordun Celaleddin. Kırbacını, gözlerini gözdene dikme cesaretini göstermiş cüretkâr çocuğa doğru kaldırdığında...

..... Benim azametli güzelliğim...

..... Çiçek açmış akasyaların altından geçen beyaz örtülü bir *huri*...

Remzi, cesur ruhun için seni sevebilirdim; güçlü kollarına yaslanabilirdim, sevgilerini ve nefretlerini paylaşabilirdim. Seni anlamadığımı zannederken yanılıyorsun... Benim içimde de aleve, yangına dönüşebilecek kıvılcımlar vardı. Fakat sen bana yardımcı olamazsın, çünkü hayatlarımız başka başka zamanlara dağıldı ve sen benim en yüksek hudutlarımı aşıp geçiyorsun.

SABAH GAZETESİ

Celaleddin Bey menfur bir cinayete kurban gitti. Hain bir mermi onun o kahraman hayatına son verdi. Memleketimizin kaderinin belli olacağı bu en mühim günlerde, herkesten daha yürekli ve yorulmaz vatanperverimizin ölümü yeri doldurulmaz bir kayıptır.

Celaleddin Bey geceyi H..... karargâhı yakınında, onun için hususi olarak hazırlanmış bir çadırda geçirdi. Firari askerler.....

SON

Çanakkale'de Bir Ermeni Hekim ve Meliha Nuri Hanım[1]

MEHMET FATİH USLU

- I -

Ermenice edebiyat için 1915 elbette bir milattı. Yaşanan yıkımla beraber edebiyatın "normal günlerde" yapılma biçimine zemin sağlayan her şey tarumar olmuştu. Aslında o güne kadar, Osmanlı Ermeni edebiyatı pek çok benzerini andıran bir modernleşme tecrübesi yaşamış, dönemin Avrupa edebiyatını etki altında tutan ve belirleyen akımlar ile tavırlardan etkilenmiş, bunları örnekleyen çok sayıda ürün vermişti. Bu gelişim çizgisinin uğradığı duraklara ve içerdiği meselelere baktığımızda, "yan sokak"ta gelişmekte olan Türkçe edebiyatla oldukça yakın bir çizgiye sahip olduğunu söylemek de mümkündü. Lakin 1915'te yaşanan Felaket, Ermenice edebiyatın akışını tamir edilemez bir şekilde sekteye uğrattı. Onlarca yazar ve şairin öldürüldüğü, kalanların yurtsuzluğa ve bitmeyecek bir sürgüne mahkûm olduğu bu keskin kırılmadan sonra Ermenice edebiyatın, doğal gelişim çizgisini devam ettirmesi mümkün değildi.

Bütün acının ve şaşkınlığın ortasında, edebi alan her şeyden önce çift yönlü bir temsil krizi ile maluldü. Bir yandan Büyük Felaket, o güne kadar yapılmış edebiyatın içeriğini değersiz kılıyordu. (Felaket'in varlığı bu kadar kuvvetle ortadayken Felaket'ten başka şeylerin edebiyatım yapmak

1 Yazının ilk hali *Şerhh* dergisinin 2015 yılında çıkan ilk sayısında yayımlandı (s. 144-151).

nasıl kabul edilebilirdi?) Öte yandan Felaket'i anlatmak, hele edebiyatın olağan araçlarıyla anlatmak, sırrına hiç de kolay vâkıf olunacak bir iş gibi görünmüyordu. (Daha önce tecrübe edilmiş hiçbir şeye benzemeyen bu tecrübe hangi araçlarla ve nasıl "hakiki" temsile imkân verecek bir dile kavuşabilirdi?) Söz konusu kriz, edebiyatın alanını öyle derinden kuşatmıştı ki, 1915 sonrası Ermenice edebiyatı, bir temsil krizinin ortasında Felaket'e karşı verilen trajik tepkilerin bir toplamı olarak okumak mümkündür.

Bu temsil krizinin içinde değerlendirebileceğimiz meselelerden biri de "Türkleri anlatmak"tı. İlginçtir ki, Osmanlı Ermeni edebiyatının en dikkat çekici yönlerinden biri, 1915 öncesinde yazılan metinlerde Türklerin/Müslümanların çok az temsil edilmiş olmasıydı. İstanbul'u ya da Anadolu coğrafyasını anlatan metinlerin pek çoğu, Ermeni dünyası, Osmanlı'nın çok etnisiteli ve dinli yapısını yansıtmayan kapalı bir yaşam alanı gibi resmediyordu. Bunu, sorunsallaştırılması gereken bir mesele olarak gören ilk kişi, Bursa doğumlu velut yazar Hagop Oşagan oldu. Oşagan, Ermenice edebiyatta bir yandan 1915'ten önce Türklerin neden temsil edilmediği sorusu üzerine kafa yoracak, bir yandan da bu temsilin gerçek bir tanıklığı mümkün kılabilmek için bir gereklilik olduğunu düşünecekti. Yazar, 1920'lerde ve 1930'larda kaleme aldığı romanlarda, 1880 ve 1915 arasında vuku bulmuş olayları anlatmış ve bu romanların büyük bir bölümünü "Türk'ü temsil etmeye" hasretmişti (*Artakalanlar*'ın (*Mnatsortats*) bir tam altbölümü ve *Yüz Bir Yıl* (*Haryur Meg Darvan*) adlı üçlemesinin *Hacı Abdullah* ve *Süleyman Efendi* adlı iki cildi).[2]

2 Oşagan hakkında bkz. Nanor Kebranian. "Introduction". *The Remnants* içinde, Hagop Oshagan, Londra: Gomidas Institute, 2014.

- II -

Zabel Yesayan'ın, 1925'te Paris'te kaleme aldığı, 1927'de aynı şehirde yayımlanan *Erivan* gazetesinde tefrika edilen ve 1928 yılında yine Paris'te kitap olarak yayımlanan novellası *Meliha Nuri Hanım*[3] Oşagan'ın çabasına koşut olarak okunabilecek bir eserdir. Metin, Çanakkale Savaşı sırasında Gelibolu hastanesinde hemşirelik yapmakta olan seçkin Türk kadını Meliha Nuri Hanım'ın günlüğü gibi okunabilir. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı anlatılarının Türkçe edebiyat için kurucu değeri ve yaygınlığı hatırlanırsa, Zabel Yesayan'ın oldukça şaşırtıcı bir denemede bulunduğu söylenebilir. Doğduğu topraklara 1920'den sonra bir daha dönemeyecek olan yazar, *Meliha Nuri Hanım* ile, Türkçe içinde oluşmuş/oluşacak Milli edebiyat kanonuna dışarıdan da olsa meydan okumakta; belki de Halide Edip'in *Ateşten Gömlek*'ini tersten yazmaktadır.

Meliha Nuri Hanım'da bunaltı ve çatışmayla yoğrulmuş bir metin okuruz. Günlüğün hemen başında Meliha Nuri derin bir sıkıntı içindedir. Uyuyamamakta ve zihnini toparlayamamaktadır. Bir süre sonra sıkıntısının sebebinin henüz aldığı bir haber olduğu ortaya çıkar. Buna göre, üst düzey bir Osmanlı görevlisi/subayı olan Celaleddin Bey, Dahiliye Nazırı ile birlikte cepheye gidecek, dönüşte de hastaneyi ziyaret edecektir. Celaleddin Bey'in hastaneye uğrayacak olması onu heyecanlandırmış, hatta sarsmıştır. Günlüğün farklı yerlerinde heyecan ve endişeyle "Acaba

3 Sevag Arzumanyan, *Zabel Yesayan: Gyanki yev Kordzi* (Hayatı ve Eseri), Erivan, 1965, s. 233. Yazıda *Meliha Nuri Hanım*'dan yapılan alıntılar, eserin elinizdeki Türkçe çevirisinin de yapıldığı şu baskısındandır: Zabel Yesayan. *Meliha Nuri Hanım*. Paris: Daron Matbaası, 1928.

Celaleddin, Gelibolu hastanesinde olduğumu biliyor mu?" (4 ve 11) diye kendi kendine sorar. Metin ilerledikçe genç kadının hissettiği sarsıntının nedeni ortaya çıkacaktır. Celaleddin, bir zamanlar Meliha Nuri Hanım'la aşk yaşamış (belki de onunla nişanlanmış, hatta evlenmiş!) ama onun aşkını kenara atarak başka birini tercih etmiştir. Genç kadın hâlâ ona karşı nefrete varan bir öfkeyle ve aynı zamanda kolayca itiraf ve bir türlü bertaraf edemediği bir aşkla doludur.

Bunun dışında, metnin bir başka gerilim hattını Meliha Nuri Hanım'ın hastanenin başhekimi Remzi ile ilişkisi oluşturur. Remzi sert ve sessiz, işini özen ve disiplinle yapan ve hastanede bulunan diğer insanlara pek benzemeyen bir genç adamdır. Ama daha ilginci, onun da Meliha Nuri Hanım'ın zihninde tıpkı Celaleddin gibi geçmişten gelen ayrı bir yeri olmasıdır. Zira Remzi, Meliha Nuri'nin babasının yanında çalışan bahçıvanın oğludur, onun ailesinin yetiştirmesidir. Genç kadının satırlarından, Celaleddin'in gelişinin genç hekimi de etkilediği anlaşılır. Metnin sonlarına doğru bu etkilenmenin nedeni bir itiraf sahnesiyle açık edilecektir: Remzi, zamanında aynı evde beraber büyüdüğü Meliha Nuri'ye âşık olmuş ama aralarında büyük bir sınıfsal fark olan Celaleddin'in kendisini ezen kuvveti karşısında bu aşkını gizlemek zorunda kalmıştır.

Böylelikle novellanın çatısını kırık bir aşk üçgeninin oluşturduğunu anlarız. Meliha Nuri Hanım, iki genç adam arasında zorlu bir gelgit yaşamakta ve içine düştüğü ruhsal krizden çıkmaya çalışmaktadır. Bir yandan, Celaleddin'in açtığı yaranın da etkisiyle Remzi ona bir kurtuluş gibi görünmekte, genç adamın şu anki haline saygı duymakta, ama zaman zaman da onun kendi yetiştirmeleri olduğunu

kibirli bir şekilde hatırlamaktadır. Öte yandan, Celaleddin tarafından yüz üstü bırakılmış olmasına ve sık sık ondan ne kadar nefret ettiğini belirtmesine rağmen, itiraf anlarında hâlâ onun aşkının altında ezilmekte olduğu görülür: "Celaleddin... Sevgilim... Öyle olsun... Esirinim ben senin, azat ettiğin cariyen..." (23-24). Böylelikle genç kadının çift taraflı bir gurur örselenmesinin ve kibir krizinin içinde olduğunu hissederiz: Meliha Nuri Hanım bir yandan bahçıvanlarının oğluna muhtaçlığının ve diğer yandan kudretli subay tarafından terk edilmişliğinin açtığı çifte ben yarası arasında acı çekmektedir.

Bu gerilimli ruh halini ve aşk üçgenini daha ilginç kılan ise şüphesiz novellanın arkaplanını oluşturan savaştır. Okuyucu, çeşitli yollardan (yaralı askerler, top sesleri, zafer tartışmaları) bu arkaplanla genç kadının ruh dünyası arasındaki karşıtlığı sık sık düşünmeye çağrılıyor gibidir. Bu karşıtlığı besleyecek şekilde, Meliha Nuri Hanım'ın, hizmet etmek için cepheye gelmiş bu "kahraman" kadının ve tecrübe ettiği ruh halinin savaşın talep ettiği milli duygulardan oldukça uzak olduğu görülür. Zira, içinde nefes alamadığı aşk-nefret diyalektiği bir yana, bir yandan da, onun savaşın sonuçları konusunda kötümser olduğu hissedilir. Daha günlüğün başında, kendisini çok seven ve savaş ve zafer hakkında devletin ve toplumun genel görüşlerini paylaşan Safiye Hanım'a öfkeyle çıkışır: "Yeter ki bitsin! Nasıl neticeleneceğinin ne ehemmiyeti var? Kimin işine yarayacak bu zafer? Birkaç *beyle efendi* bayram edecek, sevinecek... Başka ne?"

Lakin, içinde bulunduğu ve genel savaş ve zafer söylemine katılmasını engelleyen bu ruh halinin, keskin bir savaş karşıtlığı içerdiğini ve bunun da ciddi bir tefekküre

dayandığını söylemek zordur. Söz konusu durumu açığa en çok çıkaran şey, *Meliha Nuri Hanım*'ı bir metin olarak daha da ilginç kılan bir başka arkaplan öğesidir: Gelibolu hastanesinde Ermeni bir hekim de vardır! Ermeni hekim tastamam bir arka fon unsurudur, zira Meliha Nuri'nin günlüğünde ve günlüğün aracılığıyla yakınlaşmaya çalıştığımız zihninde hiçbir zaman bir ana aktör olarak belirmez; öyle ki ismi bile zikredilmez. Sadece genç kadın onunla karşılaştıkça ve birbirini hatırlatan olumsuz duygular hissettikçe bu adamın hikâyesinin anahatlarından haberdar oluruz. Tahmin edileceği üzere, Ermeni hekimin durumu hastanedeki başka hiç kimseye benzememektedir, zira "Tehcir" devam etmektedir, Kayserili genç adam üç aydır hastanededir, aldığı son habere göre ailesi sürgün yolunda herhangi bir iz bırakmadan kaybolmuştur ve tüm bunlara rağmen sabahın erken saatlerinden geceyarılarına kadar çalışmakta, birbiri ardı sıra çok kritik cerrahi operasyonlar yapmaktadır.

Ermeni hekimin bu beklenmedik dahliyle, Meliha Nuri Hanım'ın günlüğünde nasıl Çanakkale Savaşı sessizce ve derinden beliriyorsa, Osmanlı Ermenilerinin Çanakkale Savaşı'yla eşzamanlı olarak tecrübe ettikleri Felaket de, benzer bir sessizlik ve derinlikle belirmeye başlar. Lakin bu sessizlik ile derinlik ve arkaplana indirgenmişlik hali metnin merkezini kaydırma kuvvetiyle doludur. Okuyucu ister istemez, yeni bir gerilim hattına, Meliha Nuri'nin iç yaşamı ve onu çevreleyen büyük tarihi atmosfer arasındaki çatışma eksenine dikkat etmek durumundadır. Bir başka şekilde ifade etmeye çalışırsak, Meliha Nuri Hanım'ın içinden geçtiği ruhsal çatışma ve karmaşa, tecrübe edilen büyük tarihsel olayların varlığının hissedilmesiyle yeniden

ve farklı anlamlar kazanmakta, başka bir düzeyden okunmaya ve yorumlanmaya açık hale gelmektedir. Öyle ki, artık metnin merkezinde bir aşk üçgeninin olduğunu düşünmek hiç de kolay değildir.

Burada en dikkat çekici nokta, Meliha Nuri Hanım'ın günlüğünde, genç kadını her ne kadar Remzi ve Celaleddin hakkında sürgit bir çatışma içinde görsek de ve metnin ana akışı bu çatışmanın yönettiği temel bir ruhsal "gelgit" üzerine kurulmuş olsa da, genç kadının Ermeni hekimden hiçbir karışıklığa yer bırakmayacak şekilde nefret etmesi ve ona karşı keskin bir öfke duymasıdır. Ermeni doktor söz konusu olduğunda Meliha Nuri Hanım aniden ve sorgusuzca akışkanlıktan katılığa geçmektedir. Genç kadın, Ermeni hekimle her yan yana gelişinde ona hiddetle muamele eder, ondan bahsederken en gaddar sözcükleri kullanır. Günlükte onu ismi yerine "kaba mahluk" ya da "çirkin ve koca burun[lu]" gibi nefretle yoğrulmuş ifadelerle anar. Yukarıda da belirtildiği gibi, genç kadın aslında savaşın içinde "milli mücadele"yi teninde hissetmeyen, kendi iç meselelerine gömülmüş gibi duran birisidir, ama Ermeni hekimde tastamam bir düşman temsili görmekte bir an olsun duraksamaz: "Nefret ediyorum bu devlet düşmanlarından" diye apaçık hissini belirtir ve çekinmeden Remzi'den de kendisini onaylamasını bekler: "Yoksa siz de Ermenilerden nefret etmiyor musunuz?" Tam da bu noktalarda, Meliha Nuri Hanım'ın, günlüğü boyunca uzak durduğu genel savaş ve düşman söylemine eklemlendiğini görürüz.

Oysa genç kadının Ermeni doktorun dertlerine temas edebileceği anlar yok değildir. Bunların en önemlisi, hastanede çalışan Suriyeli doktorun anlattığı ve bizzat şahit

olduğunu söylediği bir tehcir anısıdır. Buna göre, tehcir ettirilenlere eşlik etmekle görevli, sertliği ve acımasızlığıyla bilinen bir jandarma, bir gün yol kenarına bırakılmış üç aylık bir bebek görür ve anasız babasız kalmış bu bebeği bir süre tereddüt ettikten sonra sahiplenir. Birkaç gün içinde bebekle kurduğu yakın ilişki onu değiştirmeye başlar ve çok daha insancıl kılar. Diğer jandarmalar alay etse de bebeği sarıp sarmalar, çocuklu kadınlara onu emzirmeleri için yalvarır ve bir süre içinde ona bir öz baba yakınlığı hisseder. Yolun sonunda Şam'a vardıklarında geri dönmek istemez ve ordudan kendisini azat etmelerini talep eder. Talebi reddedilir ama sürecin sonunda "sanki kendisi de bir sürgün" olmuştur.

Anlatılan bu sahne dinleyenleri etkiler. Lakin Meliha Nuri atmosferi bir anda bozar ve Remzi'nin jandarmayı ve onun değişimini olumlayan ümitvar sözlerine öfkeyle karşı çıkar. Bu durum ilginçtir aslında, çünkü neden bunları söylediğini kendisi de bilmez: "Zira böyle düşünmüyordum ve aslında Suriyelinin anlattığı hikâye beni de duygulandırmıştı" diye yazar günlüğüne.

Lakin bu garip ve kendisinin de anlam veremediği sertliğinin üzerine düşünmez ve düşünmemeyi de dert etmez. Zaten tam da onun bu sözlerinin ardından Almanların Varşova'ya girdiği haberi gelir. Bu, savaşın zaferle biteceğine dair umutları artıran bir haberdir. Meliha artık Celaleddin'in hastaneyi ziyaret etmesi önünde bir engel kalmayacağını düşünür ve kendisinin de anlam veremediği sertliği dahil olmak üzere diğer her şeyi unutur.

Bu noktada metinde sessizce kurulmuş bir ittifak hattına dikkat çekmek gerekir. Hastanede Ermeni doktorun yanında duran ve ona destek olan biri vardır: Başhekim

Remzi. Remzi, Meliha Nuri'nin Ermeni hekime yönelik her olumsuz sözünde genç adamın yanında durur ve hatta onun acısına ve endişesine ortak olmaya çalışır. Günlükteki sahnelerden birinde, bir gece yarısı, uykusu kaçıp dışarıya çıkan Meliha Nuri, Remzi'nin sesini duyar. Remzi, hıçkıra hıçkıra ağlayan birini yumuşacık bir sesle teskin etmeye çalışmaktadır. Meliha Nuri şaşırır, zira Remzi'yi hep sert ve duygusuz görmeye alışmıştır, bu yumuşak ve duygulu hal onu etkiler. Gözleri dolmuş, içlenmiştir. Odaya göz atıp içeride inleyen kişinin kim olduğunu öğrenmeye çalışır ama göremez. Fakat cevabı biz bir sonraki diyalogda alırız. Remzi, Meliha Nuri Hanım'a Ermeni hekimin ailesinin hiçbir iz bırakmadan sürgün yolunda ortadan kaybolduğunu söyler. Yanında hıçkıra hıçkıra ağlayanın kim olduğunun yanıtı burada gizlidir, ama Meliha Nuri Hanım, Remzi'nin yanı başında ağlayanın Ermeni hekim olduğunu aklına bile getirmeyecektir.

Bu noktada, okuyucunun yüklenmek zorunda olduğu kaçınılmaz bir soru vardır ve artık bu soru metnin merkezindedir: Meliha Nuri Hanım'ın bu gediksiz öfkesinin ve katılığının sebebi nedir? Neden her yönüyle bir inançsızlık krizi yaşayan kahramanımız bu noktada tastamam bir körlük içindedir? Ermeni hekim, neden onun metnin her yanını kaplayan gelgitinin dışındadır?

- III -

Zabel Yesayan'ın edebiyatı 1920'lerin başlarında ciddi bir kırılmaya uğradı. Artık memleketine dönemeyeceğine ve sürgünün geri çevrilemez olduğuna inanan Yesayan, yeni bir yaşam umuduyla giderek daha çok Sovyet Ermenista-

nı'na bağlandı. Bu bağlılık onu zaman içinde bir toplumcu gerçekçi yazara dönüştürdü ve Ermenice edebiyatın bu büyük kalemi, özellikle 1922'ye kadar ürettiği edebiyatı ve romancılık tarzını böylelikle büyük ölçüde ardında bıraktı.

Bu, kolay anlaşılır bir dönüşüm değildi, zira Yesayan'ın en önemli eserleri parçalı, zamansal akışı ters yüz eden, yoğun bir duyum dünyasını aktarmayı her şeyden çok önemseyen karmaşık metinlerdi ve bunlar onu kendine has, orijinal bir yazar yapan özelliklerdi. Keskin bir şekilde güdümlü edebiyata kayması, aslında bir açıdan da kendi elleriyle kendi yazarlığını öldürmesi anlamına geliyordu.

Meliha Nuri Hanım bu bağlamda Yesayan'ın yazarlık hayatında bir geçiş dönemi metni olarak görülebilir. Karşımızda, bir yandan genç bir kadının karmaşık iç dünyasına ve onun kendi iç sesini duymaya odaklanan, onun ruh âlemini basitleştirmekten kaçınan ve bu âlemin derinliğini ve karmaşasını anlatmak için modern edebiyatın imkânlarından yararlanan bir eser vardır. Meliha Nuri Hanım'ın karmaşık ve kriz halindeki duygusal dünyası okuyucuyu genç kadının çıkmazını ve bu çıkmazın içinde devindiği tarihsel-toplumsal bağlamı sürgit düşünmeye çağırmakta ve bu da metni bir "açık yapıt"a (*open work*) dönüştürmektedir.

Ama öte yandan, Zabel Yesayan, Meliha Nuri Hanım örneğinde Felaket'in sebebine ve Felaket'ten uyanmaya doğru bir yol da tarif eder gibidir. Öyle ki, aslında Meliha Nuri Hanım'ın, Remzi'ye değer vermeyi bilse, Ermeni doktora olan nefretindeki körlüğü de görebileceğini; Ermeni doktora duyduğu nefretinin temelsizliği üzerine gerçekten düşünebilse, Remzi'nin Celaleddin'den çok daha değerli biri olduğunu anlayabileceğini; Celaleddin'in sınıfına ve

kudretine olan bilinçli ya da bilinçsiz aitliğini yenebilse, kendi iç sıkıntılarını ve çelişkilerini boşa düşürebileceğini hissederiz.

Fakat sanki her an mümkünmüş gibi görünen bu kırılma bir türlü gerçekleşmeyecektir. Metnin sonlarında, Remzi genç kadına hiçbir zaman unutamadığı itiraf niteliğinde bir anısını anlatır. Gençken, bir gece Meliha Nuri Hanım'ın penceresinin altında dolaşırken bir atlının geldiğini duyar. Atlıyla kapı önünde karşı karşıya gelirler. Gelen Celaleddin'dir. Celaleddin ona, hiddetle ve hakaret ederek, gecenin bu saatinde oralarda ne aradığını sorar. Remzi cevap veremez. Bunun üzerine, vurmak üzere kırbacını havayı kaldırır. Remzi, oradan kendi deyişiyle "alçakça" kaçar. Celaleddin'e yenilmek bir yana, aşağılanmıştır. O aşağılanma anının Celaleddin'e ve onun gibiler karşı kanını nefretle zehirlediğini kabul eder ama o anın açtığı yara kendisi için, "dünyanın bütün zayıflarının, aşağılanmışlarının canını yakan, onları ısıran sefaleti" de anlaşılır kılmıştır. Remzi'nin Meliha Nuri'ye hemen bunun ardından söyleyeceği sözler, Yesayan'ın gösterdiği yolu hiç olmadığı kadar açık eder: "Bu rezillerin içimizde biriktirdiği zehir ve nefret bir gün patladığında, dünya işte o zaman temellerinden sarsılacak."

Meliha Nuri Hanım, Remzi'nin bu sözlerinden sonra odasına döndüğünde uyuyamaz. Olan biten üzerine kafa yorar. Remzi'nin, Celaleddin'e duyduğu nefretin kıskançlığından kaynaklanmadığını kanıtlamaya çalıştığını düşünür, ama Remzi'nin bu aşağılanmadan kendisine gerçekten bir "dava" çıkardığını düşünmez. Gerçi yine ona saygı duyduğunu söyler kendi kendine, hatta belki doğru yerde doğru zamanda bulunsalar aralarında aşkın mümkün olma

şansı bile vardır. Ama artık çok geçtir, yeni bir hayat için gerekli imkânlar elde değildir. Bu, Meliha Nuri Hanım'ın vardığı sınırdır ve bu sınırlar dahilinde Remzi'yi anlamayı denemeyecek, Remzi'yi derininden bilemeyecektir.

Peki, bir önceki bölümün sonunda sorduğum sorulara yeniden dönersek, Meliha Nuri Hanım'daki bu körlüğün anlamı nedir? Yesayan bu körlükte metninin trajik çıkmazını, bu trajik çıkmazda da Felaket'in mekânını bulmuştur. Evet, Remzi, Meliha Nuri Hanım'a bütün halleriyle görünmüş, sessizliğini yırtıp konuşmuş ve gururu bir yana bırakarak itirafın yükünü sırtlamıştır. Ama sesi duyulmamakta, onun ulaştırmak istediği yere ulaşmamaktadır. Meliha Nuri, ne kadar mücadele ederse etsin temel olarak Celaleddin'e duyduğu öfke ve tutkunun yörüngesindedir. Bu köle-efendi ilişkisinden, içinde kaybolduğu mahpusluk halinden çıkamamaktadır. Dolayısıyla tıpkı Remzi'nin aşağılanmasına olduğu gibi, Ermeni hekimin yanı başında gerçekleşen trajedisine de aslında tanık olmamaktadır. Onlar için tutacak yası yoktur. Meliha Nuri Hanım, Felaket'in ta kendisidir.[4]

Böylelikle, Zabel Yesayan'ın, Oşagan'ın yaptığı gibi 1915'ten sonra "Türkleri temsil etme"yi deneyerek bir Felaket metni ortaya koyduğu söylenebilir. Felaket eserin tam ortasındadır, zira bu kısa metinden ve Meliha Nuri Hanım'ın dünyasından taşan bir büyük soru havada asılı kalmaya devam edecek ve okuyan herkese yönelecektir.

4 Buradaki Felaket, yas ve tanıklık kavramlarını konu hakkında çok değerli metinler üretmiş olan Marc Nichanian'ın tartışmalarını aklımda tutarak kullanıyorum. Nichanian'ı yakın zamanda Türkçede de okuma şansı bulduk: Marc Nichanian. *Edebiyat ve Felaket*, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Soru, Meliha Nuri Hanım'a bizim sorduğumuzun aynısıdır: Neden tanıklık etmedin, nasıl oldu da bu apaçık körlükle yaşayabildin? Sorunun yanında ise bir çıkış yolu önerisi yanıp sönmektedir ve bu öneri Yesayan'ı bir süre sonra tamamen kuşatacak haleden ilhamını alıp, Remzi'nin yolunu işaret etmektedir. Bu işaretin kolaycı ve romantik olduğunu düşünenler, bunun Felaket'in ağırlığından kaçmak için bulunmuş bir yol olduğunu iddia edenler çıkabilir. Ama tam da bu kurtuluş ve kaçış çabasının Felaket'in ağırlığının bir göstereni olduğunu da unutmamak gerekir.

Dizin

Abdülhamit II 11
Adana 11
Alman(lar) 27, 39, 52, 55
Anadolu 25, 32, 64
Arevelyan mamul (Doğu Basını) 8
Arzumanyan, Sevag 65
Ateşten Gömlek 65
Averagnerun meç (Yıkıntılar Arasında) 8, 11

Bakü 9
Barba Khaçig (Khaçig Amca) 13
Bardakjian, Kevork 10
Beyrut 9
Bilal, Melissa 7
Bir Adale t Feryadı 7
Brometeosn azadakr-vadz (Kurtarılmış Prometheus) 9
Bulgaristan 9
Bursa 64

Celaleddin Bey 17, 18, 23, 24, 26-28, 30, 32-34, 41, 45-47, 50, 52, 56, 57, 59-61, 65-67, 69, 70, 72-74

Çanakkale 17, 63, 65, 68, 79
Çobanyan, Arşag 7

Daron Matbaası 14, 65
Dzağig (Çiçek) 7

Ekmekçioğlu, Lerna 7
Emine 37
Erivan Devlet Üniversitesi 9
Ermeni 7-12, 27, 36, 39, 40, 49, 51, 63, 64, 68-72, 74, 79
Ermenistan Yazarlar Birliği 9

Felaket (Büyük Felaket) 63, 64, 68, 72, 74, 75

Geğdz hancarner (Sahte Dâhiler) 8, 11
Gelibolu 17
Grage şabig (Ateşten Gömlek) 9, 13

Halide Edip 65
Haryur Meg Darvan (Yüz Bir Yıl) 64

Hilal-i Ahmer 18, 26, 34
Hlunen yev Imposd-neri (İtaatkârlar ve Asiler) 11
Hokis aksoryal (Ruhum Sürgünde) 9, 12

Isbasman srahin meç (Bekleme Odasında) 8, 11

İskenderiye 9
İstanbul 7-10, 30, 49, 64, 74

Joğovurti mı hokevarkı (Bir Halkın Son Nefesi) 9, 12
Jön Türk Devrimi 8

Kadıköy 23
Kandilli 23, 56
Kayserili 36, 51, 68
Kebranian, Nanor 64
Khalapyan, Hasmig 7
Kilikya 8, 9

Lusignan, Guy de 7

Marmara 25
Masis 8
Meliha Nuri Hanım 12, 15, 18, 21, 23, 30, 35, 54-58, 63, 65-75, 79
Merkezî Devletler 39
Mnatsortats (Artakalanlar, The Remnants) 64
Moda 23, 25
Modern Ermeni Edebiyatı 10
Moskova 9

Nahançoğ ujeri (Geri Çekilen Güçler) 12
Nichanian, Marc 74

Osmanlı Ermeni edebiyatı 63
Osmanlı İmparatorluğu 64
Oşagan, Hagop 64, 65, 74

Paris 7-9, 25, 65

Remzi Bey *hemen her sayfada*
Rumeli 19

Şam 34, 51, 70
Şerhh 63

Safiye Hanım 19-21, 42, 48, 67
Sibirya 9
Silihdari bardezneri (Silihdar Bahçeleri) 9, 13
Sönmezay, Ayşegül 74
Sorbonne 7
Sosyalist Gerçekçi 75
Sovyet Ermenistanı 9, 12, 13, 71
Stalin 9
Suriyeli 34, 39, 40, 51, 52, 69
Surp Haç İlkokulu 7

Şnorkov martig (Erdemli İnsanlar) 8, 11

Tıbbiye 22
Türk 9, 25

Uslu, Mehmet Fatih 63
Üsgüdari verçaluyser (Üsküdar'da Günbatımları) 11
Üsküdar 7, 11

Varşova 39, 46, 52, 55, 70
Verçin pajagı (Son Kadeh) 9, 12

Yerevan (Erivan) 9
Yerk ar kişer (Geceye Şarkı) 7
Yerp aylevıs çen sirer (Artık Sevmediklerinde) 8, 12
Yesayan, Dikran 7
Yesayan, Hrand 7, 9
Yesayan, Sofi 7
Yesayan (Hovhannesyan), Zabel 7, 11, 65, 71, 72, 74, 79

Zabel Yesayan: Gyankı yev Kordzı (Hayatı ve Eseri) 65

İçindekiler

Zabel Yesayan 7
Bir Bakışta Yesayan ve Eserleri 10
Meliha Nuri Hanım 15
Çanakkale'de Bir Ermeni Hekim... *Mehmet Fatih Uslu* 63
Dizin 76

– Vay ki kaybedene!
Suriyeli tabip alkışladı, sonra gözlerini hızlı hızlı kırparak bana baktı ve şöyle dedi:
– Mağluplar için merhametli olmak icap eder. Türk şövalye ruhludur ve eminim ki...
– Ne merhameti, diye kestim sözünü. Siz tabipsiniz ve hepiniz ilim tahsil ettiniz. Tabiatta merhamet mi var? Nebatat âleminde olsun, hayvanat âleminde olsun canlılar birbirlerini yerler; yaşamak ve soylarını devam ettirmek için birbirlerini yok ederler. Merhameti nerede buluyorsunuz ki bende olsun? Sizin merhamet dediğiniz asabi bir hastalıktır.
Remzi gözlerini bana dikti. Onun bu delici bakışı kanımı iyice kaynattı:
– Tabiat bizi yaşamak için yiyip yutmaya mecbur tutuyorsa müsebbibi ben değilim. Ya parçalayacaksın, ya parçalanacaksın! İnsanlar arasında kuzular ve kurtlar var. Emin olun ki, ben kuzu değil, kurdum! Daha da iyisi, dişi bir kurdum ben!
– Bravo! Bravo! diye bağırdılar farklı köşelerden.
Sonra birden sustum. Remzi'nin Ermeni tabibe çabuk ve kaçak bir bakış attığını ve alt dudağını alaycı bir ifadeyle büzdüğünü fark ettim.

ISBN 978-605-5753-53-5